

भारताचा इतिहास

शिवाजीची आई देवगिरीच्या यादवराज वंशांतली होती. वडील झरे व साहसी इतिहासप्रसिद्ध मेवाडच्या सिंघोदिया वंशांतले होते. म्हणून छानांन्य सैनिक अस्त्राहि शिवाजीच्या सनात एक स्वतंत्र राज्य स्थापन करण्याची महत्वाकांक्षा उत्पन्न झाली. त्या काळच्या राजकीय परिस्थितीकडे पाहतां एक दुःसाहसच म्हटलें गेलें असतें.

दुरजयनचीं मुसलमानराज्ये कमकुवत झालीं असल्यामुळे व दिल्लीचे बादशाह उत्तरेकडील मुघलां व भाऊ बंदर्करांत गुंतले असल्या कारणानें महाराष्ट्राचीं स्थापना करण्यास परिस्थिती फारच अनुकूल अशीच होती. १६५६ मध्ये शिवाजीनें तोरणा किंवा जिंकून स्वराज्याचें तोरण बांधलें. तेथून पांच मैलावरच राजपट्ट्या किंवा बांधला. दावाजी कांधदेवांना हे आवडले नाहीं.

१६५७ मध्ये ते बारल्यावर शिवाजीला थोडी जामत भवतकना मिळाली. त्यानें आणखी अनेक किल्ले जिंकले. त्यांपैकीं बरेच किल्ले विजापूरच्या आदिलशाहीचे किल्ले होते आणि काही इतरांचे. हे किल्ले जिंकण्यासाठी शिवाजीनें साम, दाम, दंड, भेद सर्व उपायांचा प्रयोग केला. या किल्ल्यां- व्यतिरिक्त शिवाजीनें अनेक किल्ले बांधले. अशा तऱ्हेनें राज्यविस्तार करून त्याच्या रक्षणासाठीं या किल्ल्यांचा उपयोग केला.

शिवाजीचा उपद्रव वाढत गेलेला पाहून विजापूर शरचांननें शिवाजीचे वडोळ आहाजी राजे यांना कैद केले. आणि त्यांना मरिच पाठविले कीं शिवाजीच्या कारवायांना आळा बसेपर्यंत कैदेवर रहावे लागेल. म्हणून १६४०-५६ च्या वर्मान शिवाजीनें विजापूरच्या मुलखावर भाच्या केल्या नाहीं.

परंतु तो आपली शक्ति वाढवीत राहिला. नावलीचा प्रांत चंद्रराव मोरे याच्या आधीन होता. शिवाजीनें चंद्रराव मोरे याला गुप्तपणे वाटेला लावले आणि १६५६ मध्ये जावळी प्रांत मराठा राज्याला जोडला. तोपर्यंत शिवाजीची प्राप्ती दृष्टत वाढली होती.

१६५७ मध्ये शिवाजीचे मोगलांचां प्रथम युद्ध झाले. त्यावेळीं औरंगजेबानें विजापूरचा वेढा दिला असल्याचें पाहून अहमदनगर व जुन्नरच्या प्रदेशावर शिवाजीनें हजे बंदविले. मराठ्यांनीं जुन्नर लुटले. लगेच औरंगजेबानें आपले सैन्य पाठवून शिवाजीला नाचारां च्यावता लावले. आदिलसाहने औरंगजेबाशी संधी करून घेतल्याचें कळतांच शिवाजीनें पण त्याच्या संधीची बोलणी सुरू केली. परंतु औरंगजेबाचा शिवाजीच्या बोलण्यावर विश्वास बसला नाहीं. तरी बांध आजारी पदव्याचें ऐकून व दिल्लीला वेळोवर गेल्याचें स्वतः बादशाह होण्याची आशा वाटल्यामुळे तो शिवाजीशी संधी करून घेऊन दिल्लीला गेला. पंढर शिवाजीनें उरर कोकणाच्या मागावर हजे करावला सुरवात केली. कल्याण, मिवंदी वगैरे जिंकून तो महादपर्वत जाऊन पोचला.

विजापूरच्या मुक्तानाळा आतां दिल्लीच्या मोगल बादशाहाची भीति वाटेनाशी झाली होती. म्हणून त्यानें शिवाजीचा कांटा दूर करण्याचें ठरविले. १६५९ च्या सुरवातीला अफजलखान नांवाच्या आग्र्या पराक्रमी सेनापतीला एक मोठें पैन्य धरोवर देऊन शिवाजीला जमीनदोस्त करून टाकण्यासाठी पाठविले. त्यानें शिवाजीला जिवंत किंवा मृतावस्थेत एकदून आणण्याची प्रतिज्ञा केली होती. पंधरा दिवसांनी अफजलखान सातापेठ्याच्या उत्तरेला २० मैलावर बाईला येऊन पोचला. तो शिवाजीला प्रत्यक्ष

किल्याच्या बाहेर काढू शकला नाही. म्हणून त्याने शिवाजीची सल्लोख्याची बोळणी मुरू करण्याचे ठरवून कृष्णाजी भास्कर यास पाठविले. कृष्णाजी भास्कर यांचा सर्व प्रकारे सरकार करून शिवाजीने त्यांना विचारले— "अफजलखानाचा खरा हेतू काय आहे हे सांगा!" कृष्णाजी भास्करांनी अफजलखानाच्या सर्वांस काळकूट विष मरले असल्याचे सांगितले. शिवाजीचा दूत गोपीनाथ याने देखील अफजलखानाच्या मोठांत शिरून त्याचा खरा हेतू काय होता हे सांगितले. 'शटेहाऊस' या न्यायाभयार्णे शिवाजी क्वच पाहत व नाचतसे पाहत औरंगजेबाच्या भेटीस गेला.

अफजलखान एक आजानुबाहु इष्टपुत्र पठाण होता. शिवाजी त्या मराने विड्ढा होता. परम्परांत जेठण्यासाठी म्हणून प्रेमा-

विगनाचे मिश्र करून अफजलखानाने दाव्या हाताने शिवाजीला आवडून उजव्या हाताने त्याला ठार करण्यासाठी तलवार उपसली. परंतु क्वच असल्यामुळे शिवाजीला दुखापत झाली नाही. त्यानवेळी शिवाजीने अफजलखानाच्या पोटांत बाघनसे खुपसून त्याच्या आंतच्या बाहेर ओढून काढल्या आणि त्याला ठार केले. शिवाजीचे सैन्यजबळच झाडीत लपून होतं त्याने अफजलखानाच्या सैन्यावर छापा मारून त्याच्या सैन्याला पळवून लावले व लावणी छद्मन अपार मन, दारुगोळा व शस्त्रां मिळविली काही इतिहासकारांच्या मते शिवाजीचे हे कृत्य अन्यायपूर्ण होते. परंतु मराठा इतिहासकारांच्या मते अफजलखानाच्या कावेबाजपणाला दुसरे उत्तर असणेच शक्य नव्हते.

नेहरू चरित्र

[२१]

काकिनाडा येथे काँग्रेस महासभेचे अपिवेशन १९२३ च्या डिसेंबर महिन्यांत झाले. पोलाना महंमद अली अध्यक्ष होते. त्यांचा अध्यक्ष होता की जवाहरलाल नेहरूंसार काँग्रेसचे मंत्री म्हणून नेमावे. पुढच्या कार्यक्रमाची काही रूपरेषा तयार झाल्या. विवाय नुसते मंत्रीपद स्वीकारण्यास जवाहरलालजींचे मन तयार होईना. परंतु महंमद अलीचा शब्ददेखील मोडवना. म्हणून त्यांनी काँग्रेसचे मंत्रीत्व स्वीकारले.

दोषांच्या मनांत परस्परांविषयी फार आवार होता. परंतु काही लहानसहान गोष्टीबाबत मतभेद पण होता. धर्ममद इत्यादि विषयांवर दोघांमध्ये कधीच एक मत नव्हते. महंमद अलीचे विचार धार्मिक पक्षांवर फार कडक होते. जवाहरलालजींचा धर्मावरच मुख्यत विश्वास नव्हता. मोलाना महंमद अली धार्मिक गोष्टी बोलू लागले की जवाहरलाल विषय बदलून इतर विषयांवर चर्चा मुरू करीत.

त्या वर्षभराच्या कार्यानंतर महंमद अलींनी काँग्रेसच्या राजकारणांत तसा जास्त भाग घेतला नाही. १९३० मध्ये त्यांनी काँग्रेसच्या ठरावाविरुद्ध लंडनच्या राउंड टेबल काँग्रेसमध्ये भाग घेतला.

१९२९ मध्ये लाहोर येथे भरलेल्या काँग्रेस अधिवेशनांत ते विसले तेवढेच. जवाहरलालजींच्या अध्यक्ष बापणावर महंमद अलींनी पुष्कळ टीका केली. ते म्हणाले— "जवाहर! मी तुला सांगतो, तुझे सर्व मित्र तुला सोडून जातील. ते तुला फोडी घायला मार्गे पुढे पाहणार नाहीत." ते वाक्याची

३ मित्रमंडळींना भेटायला परवानगी होती. जवाहरलालजी आपल्या वडिलांवरून त्यांना भेटण्यासाठी नेले होते.

गांधीजी बरे झाल्यावर सरकारने त्यांना पुन्हा तुरुंगात पाठविले नाही. त्यांना सोडले. ते जुहू येथे आपली प्रकृति सुधारण्यासाठी राहिले. नेहम एक कुटीर भाळ्याने घेऊन तेथे जवळच रहात होते.

नेहम हा ही जणुकांही छद्मच होती. समुद्रस्नान करणे व समुद्रकाठी बावणे हा निव्वाचा कार्यक्रम असे. स्वराज्य पार्टीचा कार्यक्रम गांधीजींना समजावून सांगून त्यांना आपल्या बाजूला बसवून घेण्याच्या प्रयत्नात मोतीलालजी होते आणि जवाहरलालजी गांधीजींचा पुढील कार्यक्रम जाणण्यास उत्सुक होते. परंतु घोषांना त्या कामी यश मिळाले नाही.

गांधीजींना स्वराज्य पार्टीचा कार्यक्रम बिल्कुल पसंत पडला नाही. वान्ही पक्ष पारंपारिका राष्ट्रवादाकडे आग्रहाने पडत. जवाहरलालजींच्या मनातल्या एकाहि संदे- हाचे समाधान झाले नाही. कारण गांधीजींना पुढल्या कार्यक्रमाविषयी फार विचार करण्याची विशेष संकल्पना किंवा काच नव्हती. गांधीजींना त्यांना फक्त जमनेवा करीत राहण्यास व नव्हतले सुरू होईपर्यंत वाट पाहण्यास सांगितले. भारतीय पुढल्यांना आपले उद्देश्य- पण स्पष्ट झाले नव्हते. जवाहरलालजी ना हे शुद्धीच पसंत पडले नाही. कारण काही लोक पूर्ण स्वातंत्र्याची घोषणा करीत तर संपूर्ण वर्ग मंडळी विट्ठीलाल साह्याची स्तुति करीत. अशा प्रकारे या मंडळी विचाराने मतांत व जवाहरलालजींच्या मतांत फार मोठे अंतर होते.

[८]

जगतसिंहाला पुढ्यांतून सोडविण्यासाठी एक अर्ज वेळून अमिरामुखातीने पांच तपाना वरोपर वेळून दिल्लीकडे प्रवाज केले. ते साहीजण घोड्यावरून जात होते. अर्ज बादशाहासमोर जाण्यासाठी व त्या प्रयत्नात यश येण्यासाठी पुष्कळ पैशाची गरज होती. कारण, अमीर उमरावांच्या मुठी गरम केल्याखेरीज जगतसिंहाला सुटका मिळणे नव्हतं. अशक्यच होते. म्हणून आग्रहाने निव्वाजवळची उच्चमोक्ष रथे व पैसे यश वरावर दिले होते. तिने विखी वराचारांतील मुख्य मुख्य मानकन्यांना व वायशाहाच्या

अंतपुरांतल्या काही प्रमुख व्यक्तींना पत्र लिहून विखी होती. मानसिंहाची बहीण म्हणजे अकबर बादशाहाची पद्महिणी हिच्या नांवी पण एक पत्र दिले होते.

अमिरामुखातीवर काही प्रारंभिक कामाची जबाबदारी टाकण्यांत आली होती. त्यानेतर बाकीचे काम स्वतः आयला दिशिका नाऊन करणार होती. परंतु ती मानसिंहाच्या अंतपुरांत कैदित होती. म्हणून तिच्या काही कारवायां येणे शक्य नव्हते. तरी तिच्या मनाला त्या घोड्याची सारखी ह्या हुर लागून होती. कारण तिने

बंदिनी होण्यापूर्वीच जागरवक ती सर्व हजवीच करून ठेवली होती.

पांढऱ्या दिवशी अभिरामस्वामी आपल्या अनुयायांसह कानपुरपर्यंत पोचला. त्याला अकरा दिवसाह बिछीला राहून जाण्याला नसल्याचं कळले. तो एक शुभशकुन पाहून जमिनीच्या वाटेने, कारण कानपुरहून जाण्या दोन दिवसांच्या वाटेवर होतं.

साही पोडेसार तुपार उरकल्यावर कानपुर येथे पोचले आणि चौकोत एका वडाच्या छाडाखाली उतरले. पोडे व त्यांचे मालक राहून गेले होते व त्यांना

मुक लागली होती. अभिरामस्वामीने एका वडाखाली आपला घोडा बांधून विशांती साठी व्यवस्था केली तर त्याच्या पांच अनुयायांनी दुसऱ्या छाडाखाली एक संव उभा केला.

अभिरामस्वामीने आपल्या पाठीवरची चामच्याची पिशवी अंधारी व पाठीहोड्याची ठेवून जाण्याला. त्याच गाठोळ्यात तो माफीचा अर्ज व जायदान दिलेले दागिने व रत्ने होती.

बाकी पांच जण विहिरीवर जाऊन पाणी आणून धोड्यांच्या दाणापाण्याच्या व आपल्या खाण्यापिण्याच्या व्यवस्थेला लागले.

ते पांच जण मिळून सैपाकाला लागले. आपल्या साडी आणि काच करून, त्यांनी घेऊन अभिरामस्वामीला बघारलं. मला काही नको. मोठेसे सातूचं पीट, गूळ किंवा साखर घालून खाऊन जे असे अभिरामस्वामीने त्यांना सांगितलं.

सैपाक हुर हुर होई होईतं संध्याकाळ झाली. सैपाक सुरू करण्यापूर्वी त्यांनी दिवे लावून ठेवले. आठ वाजण्याच्या सुमारास ते सर्व जेवायला नसणार की चौकोत कोठे तरी जाय लागली. आरडाओरडा सुरू

झाला. अभिरामस्वामी आपल्या अनुयायांना म्हणाला. राहतां काम ! चांवा, पळा ! मल्ल करा जाऊन !

ते तसेच तिकडे पावले. इतक्यात एका बाईचा आवाज ऐकू आला— “वाचवा ! पाह्या लुळवा !” अभिरामस्वामी त्या आवाजाच्या रोखाने पावला व त्याने त्या जळत असलेल्या बरातून त्या बाईच्या झुल्लाचा पांढर काढले. मुळ्या मरतां मरतां बांचला.

आम विशेषत रात्रीचे बाग बाजले. अभिरामस्वामीचे अनुयायी परत आले.

अभिरामस्वामीच्या खाण्या पाठोपाठ परतला. परंतु ते परत आले तेव्हा त्यांना एकट्या बाडा दिसला नाही की इतर सामानसुमान दिसले नाही. चामच्याच्या पिशवी त्यांनी ठेवलेले गाठोळे पण नाहीत झाले होते.

अशा पद्धतीने सर्व प्रत्यक्ष अजयशर्मा अभिरामस्वामीच्या सवें उरल्या-हावर व आनंददावर विरजण पाहल्यासारखे झाले. कित्येक दिवसांचे वेद व इतकी येहनत सर्व फुकट गेले.

उरलेली रात्र हताळ होऊन त्यांनी त्या वडाच्या छाडाखालीच काढली दुसऱ्या दिवशी

सकाळी ते कोतवाळीत गेले. कोतवाल एक दुष्ट व कठोर मनुष्य होता. बादशाहाच्या दरबारापेक्षा जाम्म त्याच्या कचेरीची दहशत त्या इडाच्यातील छोकांना बसली होती. समोर येईल त्याला वाटेर ते बोलण्याची त्याला सवय होती. अभिरामस्वामी आपले गाव्हाने लिब्रेटन करायला आरंभ करणार त्याच्या आधीच तो म्हणाला—“हे लोक चोरांच्या टोळींमळे विसत आहोत. ही संन्यासयाचा वेव धरून जालेला त्यांचा भरतार दिसतो आहे. कोटून तरी चोरी करायला हे येथे आलेले विसत आहेत.

चोरी गेलेल्या बाळाचे दिश करून येथे निश्चितपणे रहायला मिळेल, चोरी करायला मिळेल या ईमूने हे आलेले विसत आहेत. प्रथम यांना तुरुंगात राखा.” त्याने हुकूम सोडला.

अभिरामस्वामीवर तर प्रथमच मोडबळा, तुरुंगात काळोख होता व कमळा तरी बाण बाल येत होता. काहीसमोर त्यांना दर्भ करण्यात येणार होते. तो काही कोतवाळा पेक्षा जास्त दुष्ट होता. तो आपल्याला स्वामीने शिक्षा देणार असे शत्रुन त्यांनी तुरुंगांतून पकून वाण्याचे ठरविले. आदल्या-दिवशी काही खर्च नव्हते व त्या दिवशांपेक्षा त्यांना काही सापळा मिळाले नव्हते. तरी जिव्याची पदां न करता ते एका खिडकीचे मज शंकभुन एकापासून एक पांचदि तण पकून गेले.

उजाडल्यावर तिथे तिथे दोन दिशेला निघाले. अभिरामस्वामीने निघांना पाहण्यात ताजमानाच्या घाी जाऊन आयणाला सर्व वृत्त कळवण्यासाठी पाठविले व स्वतः दोघांना घरावर घेऊन आध्याकृत निघाला. शानत नों पळे मिळाली ती त्याजून व ओळ्याचे पाणी पिऊन त्यांना आपली मूक

जगविली. रात्री झाडाखाली पडून राहान व दिवसा पायी पुढचा प्रवास करीत ते तीन चार दिवसांनी आला येथे मसुनेच्या काठी येऊन पोचले.

उकळत्या रातांत घोडे गेल्याची चिन्हे त्यांना एका जंगी स्पष्टपणे दिसली. अभिरामस्वामीला काय बदले घोषास ठाऊक त्याने आपल्या एका अनुयायाला पोल्याच्या टापांच्या अनुरोधाने जाऊन सहज पाहून बायला सांगितले.

तो मनुष्य दुशार होता. तो शानत जाऊन बाला व अभिरामस्वामीला म्हणाला—

“ते नर आपलेच घोडे आहेत व त्यांच्या पाठीवरचे सामान पण आपलेच आहे. दहा मण आहेत त्यांच्यावरगेवर!” तेच चार असल्याचे त्यांना कळले, तेव्हा त्यांनी कोतवाळीत जाऊन बातमी देण्याचे ठरविले.

“नी पुढे आध्याला जाऊन कोतवाळीत चोरांच्या टोळीची बातमी देऊन मदतीला धापाई घेऊन येतो. बाम्ही परत येईपर्यंत शांच्या हाक्यालीवर तुम्ही घोषे नजर ठेवा. एकाने त्यांच्या पांशेपाठ जावे व एकाने येथे बाट पहात रहावे.” असे सांगून तो निघून गेला.

देहक त्या निवाण्यापमार्गे करण्याचे ठरले. अभिरामस्वामीने सांगितलेल्या वस्तू ओळखून त्या सर्व त्याच्याच आहेत हे शाहीन करण्याची लबाबदारी त्याच्यावर होती. चोरी गेलेला माल व कामदपत्र मिळाले. परंतु ते हाती न आल्यामुळे कामांत विघ्न पडल्याबद्दल अभिरामस्वामीला फार वाईट वाटले.

स्वप्नानन्वळ एक वैदेशिक नव्हती. गीक भरून दिवस काढायची वेळ आली होती. एका रजपूत शिपायाने त्याच्यावर दया करून त्याचा एक रुपया खर्चासाठी दिला व लवकर माल सोबतून देऊन त्याने वचन देऊन त्याचा थोडा भीर दिला.

अभिरामस्वामी स्वस्थ नवून राहिला नाही. त्याने रातयात्रींवर हिडम नों कोणी दिवू किंवा सुसज्जमान गेटे त्याला आपली दुस्वकळा सांगून त्याची मदत मागितली. गांधीवर तो रातमी पडलेला.

तेचवेळांत त्याला आग्रहा आग्र्याला येऊन एका उमरावाच्या घरी उतरली अग्रक्याने कळले. पण अभिरामस्वामीची तिच्याची भेट होऊ शकली नाही. परंतु एका दुसऱ्याच मार्गाने काही ताड निघत

आहे अशी अशा मात्र त्यांना बाटू लागली. त्याचे धोडे परत केले. मंतर तो आग्रशाळा कारण कोंतवालाकडे असलेल्या सर्व वस्तू तिच्याकडे व ज्याच्या ज्याच्याकडे पोचल्या कापला पाहिजे हात्या पोचल्या होऊ लागल्या. अशा नव्हेने त्याचे काम थोडे हलके झाले. म्हणून परत स्वदेशी बाण्याचे त्याने ठरविले. जाण्यापूर्वी त्याने आग्र्याची

दुरुव्या दिवशी सकाळी तो कोतवाळाकडे भेटण्यासाठी गेला. कोंतवाळाने त्याला व त्याच्या अनुयायांना पांचवे मोहरा देऊन

त्याचे धोडे परत केले. मंतर तो आग्रशाळा भेटण्यासाठी त्या उमरावाच्या घरी गेला. आग्र्याची भेट होऊ शकली नाही, पण तिने त्याचे नाव एक पत्र पाठविले. मात तिने लिहिले होते की.

“बापुडे आपली घोषांची भेट होईलने मला वाटत नाही. युवराज जगतसिंह बापुधर सुखी होवोत हीच त्या खुदावर करीम वाच्याजबळ माझी प्रार्थना आहे. मला त्याची भेट घेण्याची गरज नाही. माझ्याविषयी कोणी काळजी करण्याचे कारण नाही. बान्तर माझ्याविषयी तुम्हाला

Fullscreen

127

26 / 76

काही रात्री कळत राहिल भले तेथील मळा वाहत नाही."

पण बापूने अभिरामस्वामीचे दोळे ओले झाले तो आपल्या दोघां अनुपासांसह पोल्यावर वसुंत स्वदेशी निघाला.

आख्याला जहाजात वसुंत कटकला पोचावयाचे होते. कटक पासून एका मैकावर महानदीच्या काठी उस्मानखान बाटावर दोघां सैनिकांसह आयादाची वाट पहात होता. नदीत पुष्कळ जहाजे व नावा होत्या.

दुपारी आयादा वसुंत येत असलेली नाव दिसली. ठरल्या वेळेपेक्षा तिला पोचावला थोडा उशीर झाला होता. उस्मानखानाच्या त्या जहाजाच्या लिहकीतून कोणी तरी हात हळवीत जमल्याचे दिसले. त्याला आपली हे देखील पाहून आश्चर्य बाटले

का ते जहाज इतू दळू पाण्यात बुडत आहे. उस्मानने पाण्यात उडी मारली व क्षातीपथेत खोल पाण्यात डाऊन धोरडून म्हणाला—"आयादा! बाहेर उडी मार! आंत आपली कोणी असेल त्याला पण उज्जवा हाकण्याला सांग! जहाज बुडत आहे!!"

खळाडीदेखील जहाजाला पोचवू शकले नाहीत. विकर्कव्यविमूढ होऊन जहाजाकडे पहात जमे राहाले.

"उस्मान! तू पाण्याबाहेर जा! ते काय करतो आहेत!" आयादा ओरडली. जहाजांतले लोक रडत होते. आयादाने जहाजाबाहेर पाऊल टाकण्याचा यत्न देखील केला नाही. उस्मानखानाच्या परत पाण्या-साठां खूण करून ती स्वतः जहाजाकडेपर पाण्यात बुडाली. [पुढच्या अंकात संपूर्ण]

सांपडलेला ठेवा

विक्रमाकर्णि इतू सोदला नाही. तो शाळा जवळ गेला व थेंत खांब्यावर काढून घेऊन स्मशानाच्या दिशेने भ्रमणार्थे लागू लागला. तेव्हा प्रेतांत बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला—"राजा, तुला जो हा कष्ट सहन करावा लागत आहे त्याबद्दल वाईट वाटून वेडे जवळ कारण समुद्रयुधाला ज्याप्रमाणे कष्टसमयी गुमलाम झाला त्याप्रमाणे तुलादेखील होणार नाही पशावरून! मी ती गीष्ट तुला सांगता. ऐक!" असे समुद्र वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

फार पूर्वी हर्षपुर येथे हर्षवर्मा नांवाचा राजा राज्य करीत असे. राजधानीत समुद्र-शर नांवाचा एक व्यापारी रहात असे. तो माल घेऊन व्यापारासाठी सुवर्णद्वीपाक निघाला. जहाज सुवर्णद्वीपाजवळ पोचले तेव्हा वादळाची लक्षणे दिसू लागली. सोसा-

वेताळाच्या गोष्टी

Fullscreen

127

28 / 75

हार त्याने पूर्वा कधी पाहिला नव्हता. समुद्रात डुबून गेलेल्या माळाहून कितीतरी पटीने जास्त किंमत त्या रत्नहाराची होती. म्हणून त्याचा माल बुडाला होय त्यामुळे त्याचे झालेले नुकसान तो पार विसरून गेला आणि कलकत्तापुर गावाच्या गांवी येऊन पोचला. गावाबाहेरच्या धर्मशास्त्रितच तो विश्रांतीसाठी उतरला. दमून आगून गेल्यामुळे ओसरीतच जरा आडवा होताच त्याला झोप लागली. तो रत्नहार त्या वेळी त्याच्याच हातात होता. काही वेळाने राजबाबीच्या रक्षणासाठी रास्त घालणारे पाहरेदार त्या वाजूला आले. त्यांनी त्याच्या हातातला रत्नहार पहताच ओळखला. तो राजकन्येचा होता. झोपलेला मनुष्यच चोर असावा असे वाटून त्यांनी समुद्रशूराला कैद करून राजासमोर हजर केले.

“कोणते तू आणि हा रत्नहार तुझा-जबळ कसा काय आला?” राजाने दरडावून त्याला विचारले.

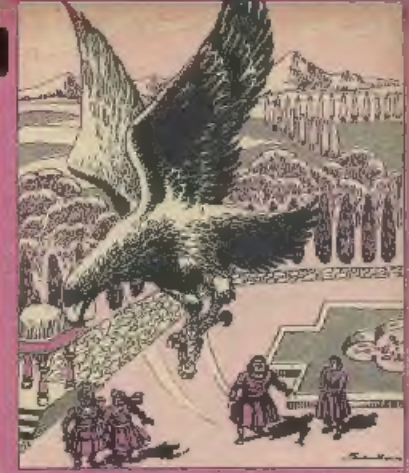
समुद्रशूराने षडलेले वृत्त जमेल्या तसे सांगितले आणि म्हणाला-“मला ज्या प्रताप्या कानरेला चोवलेला तो रत्नहार मिळाला ते प्रत अजून तेथेच असण्याची

शक्यता आहे. वाटल्यास कोणाला तरी पाठवून पाहून घ्यायला सांगते.”

राजा पुढे काही बोळणार एवढ्यांत एका घाटीने उडत मारून राजाच्या हातांतला तो हार ओडून घेतला व उडून गेला.

चोरीचा माल बघातचेंने निघून गेला तरी अरोपीचरचा आरोप नाहीसा झाला नाही. चक्कशी होणे जरूर होते. म्हणून राजाने समुद्रशूराबरोबर समुद्रतीरावर नोक-राभा पाठवले. प्रत अजून तेथेच होते. ते प्रत गांवातल्या एका अड्डा चोराचे होते. राजाच्या शिपायांनी राजाला येऊन सांगितले. समुद्रशूराने जे सांगितले होते ते स्वरे उरले. राजा धर्मवीर होता. त्याने समुद्रशूराला काही पैसे व माल देऊन त्याला एका जहाजात वसवून निरोप दिला.

या वेळेस समुद्रशूराचा प्रवास सुखरूप पार पडला. तो एका शिपायाने आपला माल घेऊन हर्षपुराकडे जाण्यास निघाला. सर्व व्यापारी जंगलाच्या मार्गाने प्रमाण बरीत मार्ग एका ज्ञानी जंगलातच पडाव दाखून झोपले. गावी चोराच्या टोळीने त्यांचाच हल्ला केला व हातीं लागले. त्यावर संतुष्ट न होऊन समोर आडवा आला त्याला कापून

काढून काढले. चोरांची नगर पुकपून समुद्र-शूर पकून गेला आणि बडाच्या झाडावर बसून पांदाच्या आठ लहान भयला. चोर हातीं लागला तो माक बेडन पकून गेले.

समुद्रशूर चांगले उजाडेपर्यंत झाडाबाबत बसून राहिला. नंतर झाड बळून उतरण्याचा विचार करू लागला. तेव्हा त्याला जबळच झाडाच्या एका पोकळीत काही तरी चमकण्यासारखे दिसले समुद्रशूर जबळ गेला. तोच राजकन्येचा हार होता. एक रत्नहार त्याला दिसला. बुर समुद्रापलीकडे घाटीने उचकत नेलेला हार अशा परिस्थितीत पाहून

Fullscreen

127

30 / 76

त्याला आश्चर्य वाटले. अशा तऱ्हेने अव-
पेक्षितपणे त्याला तो द्वार दोनदा मिळाला.
तो झाडावरून खाली उतरला आणि
आपल्या मागील परत येऊन त्याने आपल्या
गांवच्या राजाला तो विकला. त्याला चांगली
मोठी किंमत मिळाली. इतकी की त्याने
व्यापार करण्याचे सोडून दिले व घरी बसून
मुलाने राहू लागला.

वेताळाने येथवर गोष्ट सांगून विचारले-
“राजा! समुद्रमार्गे तो द्वार कलशपूरच्या
राजाकडे पोचता करण्याऐवजी स्वतःकडे
का ठेवून घेतला? लोभाने की पुन्हा
सोरीचा आल लगिल या भीतीने? वा
प्रभाची उचारे वाहीत असून तू दिली नाहीस
तर म्हाचा परिणाम तुला माहीत आहेच.
तुझ्या डोक्याची शंभर लकणे होऊन तुझ्याच
पायांवर लोटू लागतील.”

विक्रमार्थ म्हणाला-“तो रत्नद्वार दोनदा
राजाच्या हातातून गेला होता. तिसऱ्याने
घालवून बसणार नाही कशावरून? यादलद
समुद्रमार्गाला देवयोगे तो दोनदा मिळाला
होता. स्वच्छेने तो कां सोडावा? तसेच
एकदा व्यापाराचा माल सधुद्रांत बुडाला.
दुसऱ्या खेपेस चोरांनी चोरला. त्याच्या
बशिरी व्यापार करण्याचे लिहिलेले नाही,
असे समजून त्याने व्यापाराचा नाद सोडला.
समुद्रप्रयाण केल्याखेरीब राजाकडे तो द्वार
पोचता करणे शक्य नव्हते. म्हणून समुद्र-
मार्गे स्वतःच त्याचा उपयोग करून
व्यापार ठरविले.”

अन्तप्रकारे राजाचे माने मग होताच
वेताळ घेतल्ले अवश्य दाला व पुन्हा
शाहाच्या फांदीला वाऊन लेबकसू लागला.
(कल्पित)

खी- सहाय्य

कुधी काळी वर्षमान मोठाच्या एका राजाचे
मंजरी नांवाच्या एका राजकन्येशी लग्न
आले. राणी रूपवती व गुणवती होती.
तिच्या प्रेमांत राजा राज्य कारभाराची कामे
पर विसरून गेला. पांच वर्षे लोटली.
दरबारी व मंजी काळजीत पडले. कारण,
पांच वर्षे लोटली तरी राजाला मूलवाळ
आले नाही. राज वंशकसा चालणार!

ज्योतिष्यांनी मंजरीची जन्मकुंडली पाहून
तिला मूलवाळ नाही असे भविष्य सांगितले.
प्रधानाने राणीची एकांतांत भेट घेऊन ही
गोष्ट सांगितली तेव्हा मंजरी म्हणाली-
“राजवंश चालवा म्हणून मी राजाचे
दुसरे लग्न करून देण्याची खटपट करते.”
परंतु राजाने मंजरीच्या बोलण्याकडे
लक्ष दिले नाही. म्हणाला-“मी दुसरे लग्न

केले तर दोघांचा सवतीपरस्पर परा पाहणार
नाही. एकाद्या चांगल्या मुलाला दत्तक
घेतला तर राज्याला वास मिळेल.”

“मी आपल्या रावतीला धाकल्या बहिणी
सारखी मानून राहीन.” मंजरी म्हणाली.
“परंतु तुझी सवत तुला मोठी बहीण
मानून तुझा आदर करील हे कशावरून?”
राजा म्हणाला.

राणीच्या प्रेमांत राजा राज्याची कामे
विसरून गेलेला पाहून सेनापतीला दुर्बुद्धि
झाली. त्याने राजाच्या बाजूला असणाऱ्या
लोकांना लोप दाखवून आपल्याकडे वळवून
घेतले आणि राजबाड्याला घेठा दिला.

एका रात्रीपरच राजघाटांत राजवर्माति
घडून आली. राजाचे अंगरक्षक व विश्वास-
पात्र म्हणून जेवढे होते त्या सर्वांना सेनापतीने

ठार केले परंतु एक विश्वासपात्र अधिकारी
श्रावण्या वर्माला तालाब घेऊन राजाला
सोदवले आणि राजधानी बाहेर रानात
सुखरूप पालन केले

बनरी कोठे गेल व तिचे काय झाले
राजाला कळले नाही इतर लोकसोबत
तिला देखील सोसायतीने ठार केले असोवे
असे समजून राजा फार दुःखी झाला
य दुर्दैव त्याला राज्याचे व राजवट्या
जीविताचा वीर आज त्याने जगातच
एक पर्वशुद्धी वधून घेतली व तेथेच तरावरी
करून लागायला

परंतु राजाला वाटले हात नशी मजरी
ठार झाली नव्हती पुरुषांचे करून घाल्यावर
बसून ती निर्दोषपणे राजवाड्याबाहेर निघून
गेली लहानपणाचे उद्यानाच्याकडून तिच्या
तशिवा अक्षयसुख नाही हे कळल्या
पावून तिने लग्न करायचे नाही असे
बनाशी ठरवून पुरुषाला सोमेल असे
पुढेविषय शिक्षण घेतले होते शिकार
करणे घाल्यावर बसणे वगैरे गोष्टीही तिला
विशेष आवड होत्या

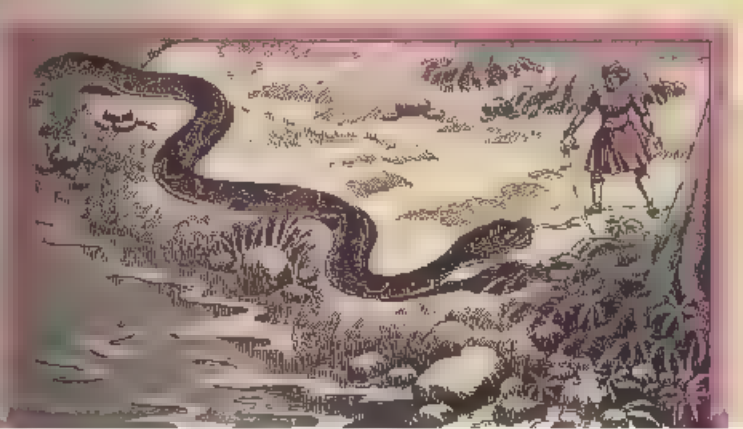
राजवाड्यातून पळून गेल्यावर ती राजा
तेथे पाणकुटी राहून होना तपून घाल्या

अनंतर शिकान्याच्या पुरुष वेधानेच राहू
लागली राजाला तिने राज्य परत मिळवून
वापच एकमेक येव ति या मनेर हात

एकदा एक विंक्क गोष्ट घडली अगलाच
एका मंगळर त्या व २ परती घमेली असता
एक वाप पोहोच पाण्यातून बाहेर काढावर
आला तो वाप फार वाडा होता त्या
मावाला तिने मावले तर तबळपामच्या
लाकाना ता चावेल अस विचार करून
तिने बसवून तबळप उपरतून त्या मावाच
होणे उडविले त्या वावावर या मावाच्या
नारातून एक नील आणि खाली पडत

मणि खाली पडल्याबरोबर त्या मावाच्या
जागी तिला येजेला एक भयकर राक्षस
विमला

जाणावात झालेला तो चढत वाहून तिला
त अर्ध व डले मणि तांदून वाता म्हाणून
राक्षसाला मावाचे रूप मिळाले होते की काय
समजविले तिला वाटले, तिने तो मणि घेऊन
तांदून भरत त्या बरोबर तिला तांदूळप
मिळाले राक्षसाचे घर खोल पाण्यात
कोठे तरी असले पाहून असा विचार
करून ती जगावपातच बुडी मारून खोल
पाण्यात झिरली

त्यात एक वयली मुली वयलेली होती
ही माणसा परहून पाहणाने माणसां खोबरी
वेळून घेण्याचे रस होता तिच्या

मंजरीने आपल्या न दुतल्या मजरी स्वता
नगिर्तवर रावतल्या त्या बराच नित नवी न
रूप मिळाले ती त्या मर्ल सा म्हणली
'मुली, बायले वकोस, मं राजस आह
अमे तुला वाटते अमेम मी त्याला ठार
काढे अहे कोण नू हवडे मजी पाव
आलीय मं मायसा हातून तुला काही मद्रा
झाली तर मला आनंदच होईल.' जवळ
वेळून त्या मुलीला धीर देत ती म्हणाली

'मी कसमिनीच्या राजाची मं वकन्य
आहे माझे नाव मंजरीमनी मला मंजरीमने
काळ-वेथे बाणूज केतन ठेवले ती त्यानं पाका
लायला मयाग घाट नाहीं तर न
मला मार करील अशी धमकी त्याने दिल
आहे मं मला घरी पाचवी केला तर मं
तुझे उपकार जन्मोजन्मी विमरणच नाही
ती मुली म्हणाली.

'आतां तुला त्या राजमन्या विचार
कारण नाही, कारण त्याच्या मी मार काढे
आहे. मी तुला या कैदून मोडून घालून
तेतें नंतर तुझ्या वंशजकडे नू कशी

दिल्ल्याचें राज विचार आपण करू' म्हणाली
मंजरी म्हणाली

वसं सायुज नित पुन्हा नील मणि लोंडात
घाला निमोन रूप मिळाले व काळ्यांच्या
न त्याफलीकडे वळून तिलें तो मणि सोदा
नील मणल शहा वेतातें पलीकडे टाकला.
मंजरीमनी तर मणि लोंडात भरक्यावर
निकाळीचें सामान्य मिळाले अता तन्हेनें
दोघें भा राख्य काहेर आन्य दोघें न
मनुष्यरूप मिळालें होतें.

मंजरीने मंजरी लोटून गेली होती.
मंजरी पुन्हा मंजरी घालून केला व

म्हणाली-'मी तुला एका महापुरुषाच्या
आश्रमांत वेळून जातें परंतु तूं माझ्याविषयी
त्याच्या जवळ एक वकार शब्द बोलतां
कासा नये. बकायूस ठेवले तुला. त्यानें
तुला तुझ्या माहेरी पोचतें कावे, हतर काही
वस विचार नये असे त्याच्याजवळ सांग
बायली छवकरच भेट होईल' असें मंजरी
मिनीला सांगून मंजरी तला राजा चकलात
राजान असे या वक्षमाजवळ आली दुरून
आश्रम वातवून व सौदामिनीचा निरोप
वेळून मंजरी निघून गेली. ती गेल्यानंतर
मंजरी पुन्हा मंजरी घालून केला व

मंजरीमनी तलाका बराच वेळ फिरल्या
नंतर मंजरीला कांढ्याच्या जाळयाखाली
झाकलेले एक भोंक दिसले. मागचा पुढचा
विचार न करता ती त्यात शिरून पलीकडे
गेली. पलीकडे तिला पायच्या दिमळ्या,
पायच्या चट्टन ती वर गेली तेव्हा पांढ्याच्या
वरच्या धातळीच्या जरा खाली तिला
बायली एक वार दिसले ते हेमील
कांढ्या आड झाकलेले होते. ते कांटे
राक्षसानेच ठावून ठेवलेले होते.

मंजरी ते कांढ्यांचे सालें बाजून साजून
पलीकडे गेली तेथें एक मोठें दारान्न होते

तेतें नंतर तुझ्या वंशजकडे नू कशी

मुलीला सभोर उभी पाहून त्याला आश्चर्य
वाटले व त्याने विचारले- "क्षीण पाहिजे ?"

एक। निर्जन बनान काश्मिर करणारी
 कीर्णतीनी वानस्पत्यश्रयी वृद्ध राजा असणार
 असे सावधानीना वाटके होतें प्रण समोर
 उभा एक तरुण तपस्वी, अग्र्यान्त विरला
 एका तरुणार्थी बंगलांना लाज वाटली,
 मात व्हाली करून ती म्हणारी "प्र।
 वज्रगिरीची राजकन्या आहे मला माझ्या
 वांछिताकडे पांचवी करू शकतां तर काय
 उपकार हातील पावले"

यन्त्रज्ञ राजाने तिस्र आणव्या एक
 डेकीर पक्ष विचारला नाह। तित्त्वं बाव
 देवहीर विचारलें नाहीं यान् आपला शंङा
 तथाच कंठ्य व तिस्रा स्थल घोळायर स्वत
 वनेवा वसतुण राजीच्या सुवरास वसंगिरीला
 पेठल परावसा मृगास युक्तप वगें परत
 असेल पद्वत वसंगिरीच्या व वला परमानंद
 झाल्या मुलीला पोंचती कनयार वधैमान
 गड नाहो हे कळताच राजाने अचालले

“जापकी रात्री साधव्हास मेजापतीने
 गुरुकुलाली अमृतपत्रे पर गकले आपण
 अरुणवास कृती असल्याचे पण भुलीने
 सांगलं पण हं कापलं आपणावर
 का आली? काही नहणश करग्यामात्र
 असल्यास सांगणे आपले ग अ परत
 मिळवून देणे अगतीच असल्या नही.”

श्रीमान् मृणाळी "मृ. ४ याचा पात्र
मादी धन्यानेवाला मायावाचक ज्ञाना भय
वाहे असे मादी पात्राचा इ. याप्रसंग
मैत्रावासी इतकं माहास कस होतना नसत
पात्रा इत प्रिय अशी माझी इ. या प्रसंग
माता मला या त्रासाचा मोठ्ठा दोष

अस्य त्वभार कर्णो यशश्च नमो
आमन्त्र्या मन्त्राभिलासं त्वम्या आश्रयान्

आश्रय मिळाले अस एका व्यक्तीने सांगितले.
नव्याच निव्व्याकडून मला कळले. त्या
'शक्ती'च्या तपस्यातून अजून भक्ति व अहं
आहे असे पण माझी मुलाची म्हणाली.
आमच्या सीवामिनीच्या मनात देखील
तपस्या विषयी किती भादूर आहे. निम
आपला महान मागि शक्त्यावरूनच आपण तिच्या
पुढेही लोल प्रथ न विचारता तावडते.
ले सुखरूप भविष्य इतक्या दूर जाऊन
केलेच. आपल्या सारखी धोर माणसे पा
गोत कायच दहाश्या मिळवात. एत
पंचवीसती हे वैराग्य कार्या शोभन नाही

भाग्यवत होने में लाहें, आपण आमच्या
सोदामिनीसाँ विवाह करून आमचे हें खान
राज्य स्वीकारवे आपण केलेल्या उपकाराची
केड अन्न का होईना, होईक."

वृजगिरिकथा गाङ्गाच्या ह्या ऐमळ
मन्दाकिनी नमो नमो भगवत् चामुण्डा
पश्चात्तः प्राज्ञा विद्या कथन उत्तर देता
असे प्रथम तो म्हणाला, परंतु कांहीं
द्वितीय तो गीत गिरिने देम पाहून तो
विन्मशी लव काम्यास तयार झाला

लिकटुं रजर्ग मद्रासिनीला अपव्या
परीक्षा काश्मीरकुड जायता मागून नी

दोवे घोड्यावर बसून निघून जाईपर्यंत आठ ठीकी होती. नंतर ती परत आपल्या राज्यास त्या पुरुष जेव्हासच निघून गेली तिने मीळमणीच्या सहाय्याने रात्री हिंदुन राजधानीतील सर्व परिस्थिती ओळखून घेतली. मेलापतीवच्छ एक प्रकारचा शब्द बोलायचा होता कोणाची नव्हती. कारण ताबडतोब शिवच्छ होईल ही खात्री सतत प्रजेच्या मनात बसत होती. प्रजा, कोणी बळारकर्ता वेतो का नाही वाट पहात होती.

ते कळल्यावर मंत्री प्रधांनाला व इतर मुख्य अधिकार्यांना गुप्तपणे घेऊन व राजाने वज्रगिरीची राजकन्या सौवामिनीची दुसरा विवाह केला असल्याची बातमी मागितली. ते एकून प्रधानाने लगेच आपला एक दूत वज्रगिरीला पाठवला व वर्षभयाने मध्यरात्रीच्या सुमारास राजवाड्यावर एका

महानगरात वासिष्ठा कुपा यागवा असा पत्र लिहिले. यापत्राने राजाचीच वेळी मरणा मनापनि आपल्या काही प्रमुख भूषायांस मरण करून घ्यायचे व प्रजापति मंत्रांनी मैनकाची राजवाड्याला वहा करून सर्वाना कैद करून दुसऱ्या दिवशी वधदानाचा पुढारा राज्याधिकार झाला. असा आनंद झाला. राजासहान फाशावा शिवा झाला. त्याच तीन दिवस सवन होत होते. आनंद होतान्याच राजाचे दुसरे एक वधदान होताने व जरी राणी भरोद्वर असल्याचे पत्र त्या आनंदाला बराबराच येऊन.

राजाचे लक्ष राज्यकारभाराकडे वळत मंत्रांच्या मनात, मने झाले. तसे सोदासिनीला याकड्या वाहणीधनार्थ यागदान करण्यासह दुर्गाय यासू दिली. तसे वज्रगिरीचे राज्य वधदानाच्या दिवशी

मध्यरात्रीचे पोते

आपल्या हाताराने प्रदेशातील एका वधदानात दोवे भाऊ रहात असत. त्यांचा प्रकार कंगल आणि कुटुंबाच्या अवस्थेकडे व दृष्टीकडे सर्व वधदानात आपण एके दिवशी दोवे भाऊ एकेक समजवी पिशवी व धनुष्यबाण घेऊन शिखर करणाम निघाले. जंगलाने वाटेने काही वेळ चालल्यानंतर पुढे एक दार असल्यासारखे वाटेनेच नव्हती तरी ते या दार अर्थात झगले.

काही अंतर चालून मेघावर एका जंगलाने मंडकी उपडी ठेवलेली दिसली.

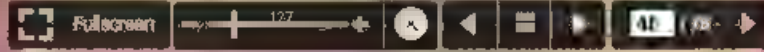
‘क. य. वध भूषायेचे तरी या निजेन-
याची ही कंगली बरे ठेवली असावीत!’
असा भावाने रक्ति होऊन विचारले.

‘आपला काय त्याच्याशी करावचे आहे! त्यात काय ठेवले आहे कोण जाणे!’ मोठा भाऊ म्हणाला, तसा थोडा भितरण होता तो. वण चाकटा भाऊ चीट होता म्हणाला. ‘त्याच्या खात्री काय आहे, हे पाहिलेच पाहिजे.’ तो एकेक मडकें उचलून सरळ उताऱ्याने करून ठेवू लागला, तेव्हा मोठा भाऊ दूर उभा राहून ते पाहू लागला.

बाकड्या भावाने एका मागून एक मडकें उताऱ्याने केले काही सांपडले किंवा दिसले नाही. वण त्याने शेवटचे मडकें उचलताच साळून एक खुजी न्हानारी उभी मारून बाहेर आली. तिने तिला सोडण्याच्या बाकड्या भावाला पाहिले नाही. दूर उभा असलेल्या मोठ्या भावाला पाहिले व म्हणाला ‘मित्या! असा शुभासारखा

काय दूर उभा आहेस / माझ्याबरोबर आलास
तर गमतीबरोबर चिंते मी तुला सामोराच

पण मोठा माऊ जागचा हालला माही,
"मूर्ख, भितरा!" या शब्दांनी त्याला
नावें ठेवीत धाकट्या मुलाकडे वळून सिने
त्याला बरोबर पायला सांगितले, सर्वांना
तयार असलेला धाकटा माऊ तिच्याबरोबर
निघाला दावे काही अंतर बाळगून गेल्यावर
म्हानारी बायली व त्याच्या हातात एक
कुन्हाड देऊन म्हणाली "हे हाड तोड,"
त्याने त्या हाडाच्या बुंध्यावर कुन्हाडीचा
एक धाव केव्हाबरोबर त्या हाडातून एक

गाय धाकट झाली अशा तऱ्हेने त्याने
कलेल्या गणेशक बाबाबरोबर एक गाण
बघली मधी एक बेल आठवून धाकट
झाला धाकटा वेळाने त्याच्या मावती गुराचा
एक कळप व जम झाला

म सर्व गुरे लुप्त व दूर होत असोचून
ना मी म्हानारी म्हणाला

त्याने निच मिश्रण घेतला व त्याचा
माग माऊच्या ची बटू पहात पसला हात
ज्या नवे गर घेऊन येऊन म्हणाला "त्या
म्हानासि पद मला काय दिले आहे ते
तिने सोळाविले आणि लु गेला नाहाम
धाकट्या भावाला त्या गुराचा त्या कसा
आला हे सर्व माझ मावने सांगवले म्हणून
घेतले काहा बघला नाही दूधे घ्यात
येऊन आपल्या व बघ्या बाटेने बघला जे
मन दुपारची वळ हाता धाकट ऊन
पडले हाते दावांना खूप महान लागला
गुरे देवाळ पाहण्यासाठी आगून होत

काही अंतर बाळगून गेल्यावर धाकट
ओरवला "ते पहा बाणी" त्याच्या
वाटेवरच एका खाल उगीत म्हानारी आठ
हाना परेच तेथवर जायचे फले हागाराचा
उभा वडा हाता नेथे

पाण्या कपरेना दारी बापून त्याला
मोहन मला मी अपर्ल नहाने मंगायुम
वग येना " मोठ माऊ धाकट्याला म्हणाला,
धाकट्या भावाने त्याभागे त्याला त्याच्या
माऊन पाहणे पाणे दिऊन म वग
आण आणि मने धाकट्या भाव या
कपरेला तशीच दास' बावत त्याला म्हातेले
गुगकड आहून त्याच्या मनात दृष्टबुद्धि
उलून धावी त्याने आपल्या हातांनीही
दाग पण त्याला दरीन फेकून दिली आपला
माऊ कसा वा परत येईल याची त्याला
फिकार नव्हती गुर घऊन तो धाकटा घरी
परत आला

त्याने घरी येऊन आपल्या बघिलांना
त्याक गका म्हानारीने ती गुरे दिकी आहेत
असे खाद सांगतले

अम हाव' पण तुझ धाकटा माऊ
कोड आहे" बापाते विचारले

"म्हणजे तो अजुन घरी परत आला
नाही तर' दुपारीच तो माझ्या आधी
परतला मोठा माऊ म्हणाला

त्या दिवशी धाकटा माऊ घरी परत
आला माही, धाकट्या मंडळींना धाटले तो
झिकार करीत कोठे तरी दूर हानात गेला

असेल येईल दया पावा परत त्यांना
तेचढी जास्त काळजी धाटली नाही

दुसऱ्या दिवशी पहाटे मावतीच्या बायला
पाणी भरून आणायला गेल्या तेव्हा त्यांना
मध साणाच्या एका विशिष्ट जातीच्या
पक्ष्याचा फिसाविलाट पडले आला त्या
पक्ष्याला आवाज ऐकु आला म्हणजे प्रबळ-
प्रासच्या पंचकोशीत काठे तरी मधाचे पाळे
आहे असे मनवावे, पक्ष्याच्या आवाजाच्या
रोंगाने गावकी मधवाच्याच्या पोव्याचा
ओष कादीत व पोळे मिळाव्यावर मध काढून
आणीत, म्हणून आवाज ऐकु आल्या बरोबर

चांदावा

बायका वरी भावस्थान वरच्या पुरुष मंडळींना म्हणाल्या मधुपक्ष्याचा आवाज ऐकू येत आहे दावा भावांचे आईवडील गांधिकाची रात्रीचा त्या आवाजाच्या अनुसंधाने मधुपक्ष्याचे गोळे शोभायला निमले, परंतु पक्षी उडत पुष्कळ दूर गेले व त्यांच्या पाठापाठ गावकरी दोनतीन कोस गेले, म्हणून निराश होऊन बाचसे गावकरी परतले, परंतु काही हिमलयाद गावकरी व कोस भावांचे बडील मग परतले नाहीत

मधु पक्षी एवढा दुरीत उतरले. तेथे पोहोचून समूह सांगलेच हांगांरावा कडा भितीसांगवा मळ उभा हाता तेथे. आत कोस उतरायचे! त्या कोसा भावांच्या बापाचे आत बाकून पाहिले त्याला मधु पक्षी दिसला नाही. परंतु मधु दिसला त्याचा आवाज देखील खोल व हळू ऐकू येत होता.

“अरे! तो तर भावा उतरत पस दुरीत आहे” बाप सोड्याने चार पांच जणांनी त्याला काढण्यासाठी दोरी आत सोडली. धाकटा वी भावा, भाकट्या मुळाकडून ओरल्या रूपा म नृदपणाचे वर्णन एकल बापाला त्या क राग आला. म्हणाला - “इतका केला त्याने मधुपक्षाचे ओरडणे इतके बसते तर आम्ही इकडे आलोच त्याच तुम्ही जी गत आली असली ती स्वतः जाणे!”

“त्या भावाला जितकें म्हणून आतांत भाजून काढला पाहिजे.” सर्व म्हणार ओरल्या भावाला कोस होण्याच त्या पाहण्यानेच बाप व गावकरी वरी परत येण्यापूर्वी घर सोडून पळून गेला. त्यानंतर त्याला कोणी भेटला नाही.

गुणशर्माची कथा

उज्जैन नगरी काविल्यशर्मा नावाना एक तरुण ब्राह्मण रहात असे एक संन्यासी भिक्षुबरोबर त्याचा स्नेह जडला त्या भिक्षुजवळ एक यक्षणी रहात असे. तिच्याकडून त्याला पाळले की बक्षिणीत मुलाचला नावाची वक्षिणी सर्वात सुंदर आहे नंतर ती दक्षिणेकड गेली विष्णुगुप्त नावाच्या एका संन्यासी भिक्षुकडून मृगोचना मधुपक्षीचा अनुसंधान पाहून संन्यासी त्याने यक्षगद्दि विधी शिकून घेतला त्या प्रमाणे होम केल्यावर त्याला मुलाचनेचा लाभ झाला मुलाचनेने काविल्यशर्माचा मुलगा सदा महान पूर्ण ब्रह्मचर्याचे प्राशन करून्याने वचन घेतले व नंतर एक मुलगा होईपर्यंत त्याच्या वरापर राहण्याची कळवली त्यानंतर ती त्याला अकरापुढाकडे ईश्वर होली वचन

दिव्यापमाणे त्याने सहा महिने व्रतवर्ष पाळले. ते पाहून कुपेर प्रसन्न झाला व त्याने आदित्यशर्माचा मुलोचनेशी देव विवाह करून दिले. त्यानंतर त्यांना मथावेळी गुणशर्मा नावाचा मुलगा झाला.

काही काळ होटरुपावर कुबेराकडे ईश्वर आला. इद्र आला त्यावेळी तेथे हजार असलेले सर्व देव त्याचा सत्कार करण्यासाठी उभे राहाले. पण आदित्यशर्मा अन्यमनस्क असल्या कारणाने उभा राहाला नाही. इद्राच्या राग आला. त्याने त्याला प्राप दिला की “तू मर्त्यलोकांत परत नाहीस,” परंतु मुलोचनेने आपल्या पतीच्या वतीने इद्राची राफी माहितली तेव्हा इद्र म्हणाला “माका क्षात्र मळ परत घेता येणार नाही. त्याच्या ऐबडीं त्याचा मुलगा मर्त्यलोकांत

करण्यासाठी गुणशर्मा नृत्य गान व वीणा वादन करी.

हस्तेंद्र अशोकवर्मा गुणशर्माच्या गुणधर इतकी बालका की राजाच्या परवानगीने गुणशर्मा जवळ राणघातन शिकव्याचे निश करून तिने त्याला आपल्या प्रेमबंधनात बांधण्याच धरत मरू केला शेंवटी तिने याचा वध करण्याची व प्रत्यहत्या करून घेण्याची प्रकीर्तन देवीक दिले. म्हणून राजासमोर जातुनच बाहेर तसे काही वेळ तो राजा जवळ राहून आपली कशी तरी पुटका करून घेण्याचे ठरावले.

पुढे काही दिवसांनी राजेनचा राजा महामेन याला भीमक नांवाच्या त्याच्या एका शत्रुशी युद्ध करताने लागले ती संधी साधून विक्रमशक्ती नावाच्या एका गोट राजाने राजेनच्या राज्यावर स्वारी केली. दोन शत्रूंच्या मध्ये शीपडलेल्या महामेन राजास गुणशर्माने आपल्या अंतर्धान दिसेचा प्रयोग करून सहस्य केले तो रात्री विक्रम शक्तीच्या भिबिरान शिरला आणि त्याला म्हणाला राजा 'मी प्रत्युचा वृत्त आहे मी वेळोवेळी अहम म्हणून स्वतः विष्णूने मला तुम्याकडे पाठवून तुला या युद्धातून आपले

जग काढून घेण्यास त्याचा सगळा कलविषय स सांगितले आहे मी महामेनाशी संगी करून परत येणू गेला नाहीस तर तुम्यावर व तुमच्या राज्यावर दुसरी वीर होईल.'

विक्रमशक्ती ना विष्णूचाच निरोप आहे असे समजून राजेनहून स्वदेशी निघून गेला. महामेनने भीमकचा परामश केला त्यानेच पुढे काही दिवसांनी विक्रमशक्ती हा आपली फसवणूक अन्धचै कळलेल्यावर त्याने महा मेनशी द्वन्द्वयुद्ध केले दोघांचे द्वन्द्वयुद्ध चालू असता महामेनच्या पाय घसल्या व तो त्याला पडला, विक्रमशक्तीने त्यास ठार

करण्यासाठी आपली तलवार वर फेकल्या. बरोबर गुणशर्माने चक फेकून त्याचा हात बरोबरीवर कापून टाकला व त्याला ठार केले अशातचही महामेन वाचला व त्याच्या हाती विक्रमशक्तीने राज्यदस्तीक आले.

महामेनबरोबर गुणशर्मा पुन्हा राजेन नगरी परत आला अशोकवर्माने पुढा त्याचे मन आपल्याकडे वळण्याची खटपट सुरू केली. परंतु गुणशर्माचे मन अदृष्ट राहिले पणाने तिने त्याच्यावर स्थाय्य अशाप ठेवले व दुष्ट हत्येने अनेक वेळा त्याने अधिक असंग कल राजेनने मारून

जाण्या शकले, एवढ्याच वेळी भीमक शकले."

त्याप्रमाणे कादित्यशर्मा आपला सुखा गुणशर्मा याला मर्त्यलोकांत आपल्या माया कडे पोचता फक्त अलकापुरीस परत आला.

उजैन येथे गुणशर्मा व उजैनचा राजा महामेन दोघांची मैत्री जमली. गुणशर्माला काही दिवस मंत्रविद्या अवगत होत्या. तो एक ठर फार छुंद होता त्यास सर्व विद्या व शस्त्र योगादि गो पडेन होता म्हणून राजाची त्याच्यावर खास मजी होती राजा व राष्ट्री अशोकवर्मा दोघांना भसत

बांदोबा

पुढ्या काही एक विचार न बनता त्याचा वध करण्याचे ठरविले. परंतु उपदपणे तसे करणे शक्य नव्हते. कारण त्याने अनेक वेळा त्याचा जीव बांचविला होता म्हणून अगदी निराश्या तऱ्हेने त्याचा वध करण्याचे राजाने ठरविले.

एक दिवशी राजा भर हसहसत म्हणाला—“मी आजपर्यंत या गुणशर्माला आपला एक स्नेही समजून रागवीन आलो. परंतु मला खूप विक्रमशक्ति माने एका हेराला एक संपत्ती म्हणून भाड्याकडे पाठविले त्याने माझ्या अज्ञान विष काळवले

होते त्या वेळा गुणशर्माने मला वेळांच सावध करून बघविले होते परंतु मला पूर्ण विश्वास संपवून करण्यामाठी तो त्याचा हाक होता तेवर त्याने आम्हां हांपांवरून गैस उपटून अरमचा समेट करून विरुपाक्षी वशीविले” असे सांगून राजाने अशा राज टोळ्याला किरच्छेदाशिवाय दुसरी शिक्षा नाही असें देवलील सांगितले.

राजाचे शिपाई गुणशर्मांना कैद करण्या माठी पुढे होताना अंतर्धान विधेचा प्रयोग करून बाहेर येण्याच्या शोपाबाता ठार करीत. ना पळून गेला आणि उल्लेखच्या दक्षिण-कडीत एका शहरात जाऊन पडला. एका जागी अश्विस्त जांबाचा धक झळण बट-वृक्षालाही आपल्या शिष्यवृंदास शिकवीत बसला होता त्याने माला समर्पण नमस्कार केला आणि जाणले पुर्ववृत्त तिथेचन करून आपल्या आश्रमात ठेवून वेण्याम विनवी केली त्या ब्राह्मणांनी आलेदाने ते कवळ केले अश्विस्ताचे घर मोठे होत त्याच्याकडे गाईगुरे पण पुष्कळ होती. जमीनजमल्या पण करान होता. त्याला सुंदरी नावाची एकुलती एक सुंदर कन्या होती. गुणशर्मा तिच्याशी व्हाल नव्या आला तर याच्याशी

तिथे लग्न करून देऊन त्याला जापला वरतावेई करून घ्यावे असे त्याने आपल्या मनाशी वाजले होते गुणशर्माला त्यातिथ-हस्तमुद्रादिकाची चांगली माहिती आहे हे फलव्यावर त्याने त्याला मुलीचा हात पाहून तिचे भविष्य मांगाने असे सांगितले

गुणशर्माने तिच्या नाकावर व कंठा-खाफी वक्षस्थळावरचा लिळ पाहून हिला सयनीचा योग आहे, असे भविष्य बर्तवले

“हे काही अवलक्षण भूधर्ता येणार नाही, कारण कोणा भागवानालाच जनेक पत्नीचा योग नसतो” अश्विस्त म्हणाला

काही विवसानेवर वरशर्माने आपल्या मनांतला हेतू त्याला कळविला. म्हणाला—“मला हीच एक मुलगी. हिच्याशी लग्न करून दे”

“मला वाहून जास्त आंबदाची गोष्ट मी काय वाटणार ? परंतु उज्जैनच्या राजाने भास्पाशी बौ दुष्कृत करून माला जप मान केला आहे त्याची त्याला अहक बडविल्याशिवाय मला येन पडणार नाही.”

“तू एवढा विद्वान् व पंडित व तू हे सर्व काम खुब्यासारखा दोस्तो आहेस त्या शूरवीर तुझा अपमान केला म्हणून तुला

मोटेपणा कमी होईल का ? की अण्णक वतीच्या वागण्याने तुला खी जालीचव राग जाला आहे ?" अभिवृत्ताने विचारलें.

"तमें काही नाही ! उजेंतचें राज्य मेपूत फार बुर नाही, तेथील राजा मला त्रास देण्यास सहजी इकडे येऊं शकत. एका जमिनी राहण्यापेक्षा देणाटन करण्याचा विचार आहे." गुणशर्मा म्हणाला.

"शास्त्रात सांगितलें आहे की अस्विकार्य किंवा विकृकार्य करण्याची हक्क ज्यांना नाही त्यांचा तीर्थरात्रेचा अधिकार असतो. तुझ्यामाठी मी एक स्वतंत्र पाताळगृह घनवून तुझ्या रक्षणाची सर्व व्यवस्था करून देतां. मू मावया सुखीची लक्ष करून घेऊन येथेंच मुंबाते रहा." अश्विषाने आग्रह केला.

"सुदरीसारासुश सुदर सुखीची लक्षाळा कोण तयार होणार नाही ? पण ईश्वराधना

करून त्या कृतज्ञ राहण्याला मायश्वित्त करावता आण पाडीपर्यंत मी लक्षाळा तयार नाही."

अश्विषाने त्याला कबूल झाला त्याने गुणधर्मासाठी एक मुंदर पाताळगृह बांधून त्याला कुमारमंत्र नांवाचा मंत्र शिकविला व त्याचा जप करायला सांगितले. गुणशर्माने अनन्यभावे कुमारमंत्राचा जप करून कुमार स्वामीज पसश करून घेतले कुमारस्वामीने त्याला अक्षय धनराशी दिली. नंतर त्याने सुदरीशी विवाह करून घेऊन एक मोठे सैन्य उभें केले व उजेंत नगरीवर स्वाधी करून महासैन राजाचा पराभव करून आणि अशांक वारीला तिच्या दुष्ट आचरणाबद्दल शिक्षा केली. नंतर तो स्वतः उजेंतच्या नगरीवर वसला अनेक राक्षकन्याशी त्याचे लग्न झाले व एक सत्कवर्ता म्हणून राज्य करू लागला.

मेघबालक

त्रिगर्तदेश ज्ञानकर्ण्याचार एक ठेग हाता जमीन सर्पक व पाणी मृदुल मृणून दोन शान तीन तीन पिकें निघत निसर्गाची एवढी कृपा असल्यावर आणकी काय पाहिजे ! परंतु हे सर्व सुरु वरुण-देवतेच्या रूपाने आपल्याला छामने आहे ह्या गाहीची त्यांना किडीर नव्हती. कारण इतर सर्वदेवा व देवतांची ते आराधना करीत

सर्वत्र हाताकार उडून गेला. वरुणाला फार आनंद झाला.

परंतु त्याच्या या ज्ञानदात एका लढा नम्या मेघबालकाच्या पोरकडेण्यामुळे थोडेंच विरजण पडले. त्याने कोणास विचारलें नाहीं की कोणाची पर्वा केली नाही आणि विगर्त देशात जाऊन थोडी वृष्टी करून आला.

त्रिगर्तच्या रहिवाशाना आनंद झाला. पाऊस आलेला पाहून त्यांनी मोनं तामाळून बियाणे लावने

भाणून वरुणाने आपल्या सेवकांची, सगुत मजानी एक रमा बोलवून त्यांना अम मागितले की त्रिगर्तदेशाकडे त्यात जाऊ नये. म्हणून त्या वर्षा पावसाळ्यात एक धंव देखील पाऊस पडला नाही. लोक आकाशाकडे नजर लावून उभे होते परंतु पाण्याला एक येनदेखील पडेल तर शत्रु

निकडे मेघघडणीत लळकळ उडून गेली त्यांनी त्या मेघबालकाला बाळावून त्याची लूण होजेरी घेतली म्हणाले "आम्ही सधोनी मिळून त्रिगर्तदेशाचा पूर्ण व्हिष्कार करण्याचे ठरविलें व तुला काय ह्या मूर्खपणा म्हाला

तो म्हणाला—“म्हजान तोडीं मी मोठा घास घेऊ नये, तरी तुम्हाला माझा खरा हेतू कळू नये याबद्दल आश्चर्यमात्र वाटते. या निमित्ताने त्यांच्याजवळ बियाणासाठी म्हणून ठेवलेले धान्य होतं तें देखीक त्यांच्याकडून मी खर्च करविलें. आता त्यांना त्याचा कांही उपयोग होणार नाही.”

मोठे सेव भिगर्त देशाची उहालेली येमन पाहाण्यासाठी त्या देशाच्या आकाशात धिळ्या पांढरें लागले. मेघवाळकानें सांगितल्याप्रमाणें भिगर्त देशांत हाहाभंतर उडून गेला होता. पानसाळा सुरू झाला असा विचार करून त्यांनी बियाणें ठावले. परंतु त्यानंतर पांढरें पडल्यच नाही. अशा तऱ्हेनें त्यांची सर्व प्रक्षारें निराशा झाली, म्हणून ते आकाशाकडे टक्क ठावून बसणेंदेखावा प्रसन्न वसण्यासाठी त्यांचे स्तन कळू लागले

त्यांनी तें विचिनि पाहून बसणेंदेवाच्या हृदयाला पाश्चात फुटला. मेघ त्या मेघवाळकाचा म्हणाले—“पाहिलेस. तुझ्या त्या यंत्रेचा कसा दुष्परिणाम झाल आहे तो ?” असे त्याका दृष्टावून त्यांनीं भिगर्तदेशावर पावसाची वृष्टी केली

त्याच्या शर्यतेला भविष्याकडून बसणेंदेवान कुपा केली म्हणून भिगर्तदेशाचे रहिवासी त्यांनी पुना कळू लागले त्या देशावर पुन्हा कोणी अनाश्रुही झाली नाही. तो एक सत्त्वप्रभामलदेश म्हणून जगांत प्रसिद्ध झाला. मेघवाळकानें बालिदपणानें जें कांहीं केले त्याचा परिणाम शेवटीं चांगलाच निघाला. भिगर्तदेशाच्या रहिवाशांना बसण देवाची पूजा केल्यास अनाश्रुतेचें संकट येणार नाही हें कळलें व तट झालेल्या बसणदेवाच्या मनाचें दलील समाधान झाले

परिपक्व गोपाळ

एकरा दोंगरावरची जत्रा होती व गोपाळ सकुटुब जत्रा पाहायला गेला. तमें तें लक्षांत ने निजमन्यासीचे एक खेडे गांव होतें. परंतु जत्रेच्या वेळीं तेथे लोकांची गर्दी होई पत्ताका व नेरणें बांधून आरास करून लोक आपलीं दुकानें लावीत, पाटणा, चकरी वगैरे वगैरे गमती वष पुष्कळ असत. गोपाळ एका वर्षांसाठीं असत होता. दोंगरावरालाच्या बोळ्यावर तो स्नानाळा गेला होता. स्नान करून परत येत असताना एका म्हताऱ्याच्या नाडिनें हे घाळू कानो पडले. “आतां नाहीं चालत बुवा,” असे म्हणत पाठीवर हात फिरवून व प्रेमानें गोंजारून तो सगळीं बसला. तो म्हतारा गोपाळच्या आळवोचा होता. गोपाळला जवळ आलेला पाहून म्हतारा म्हणाला—“गोपाळ ! तूं पण कोणी दिसते नाही. बोंबळा आत्मानांत देवाभावा पावलास वव, एक कुपा कर मुलीनें आपलें नांव मारली असल्याचे व

वा म्हताऱ्यावर. या इक्यांश एका गाठी-ळ्यांत पैसे बांधून ठेवले आहेत. ठेवदे देवाच्या हुंडीत टाक. फसतना येथवर आलो, वष त्याला पुढें पाऊल नाही टाकत. येतांना प्रसाद तेवढा आणून दे.”

त्याने दिलेला डबा घेऊन गोपाळ पांय घाटेनें डोंगर चढूं लागला. एक जमी गोपाळ एका वर्षासाठीं असत होता. त्याला एक लहान मुलगी हरवून गेल्यामुळे “आई, आई !” म्हणून रडत असलेली दिसली. ती जत्रेच्या गर्दीकडे चालली होती.

गोपाळनें तिच्या उचकून घेतलें व तिच्या पाठीवर हात फिरवून व प्रेमानें गोंजारून तिच्या बोंबळा आत्मानांत देवाभावा पावलास वव, एक कुपा कर मुलीनें आपलें नांव मारली असल्याचे व

अचंतल्या गमती

[श्री. भा. गे. बोरे

तगा म्हणाला 'मुली मुली पाळण्यास
वसवायली गेलाने नेहमीस एक जण पाळण्या
तून उतरला व इवा खंबवत घेऊन निघून
गेली, आम्हाला वाटले ती इवा त्याचाच
अन्वय.' त्यांनी त्या माणसाचे सोडवण्यास
वर्णन पण केले. म्हणजे 'त्याच्या हाक्याला
पागोटें होतें. हिच्या रंगाचा सदग घातला
होता. कांय मित्रा व दादीपण हाती याला
गोपाळ त्या मुलीच्या आईला कुडकान
होता त्याच बरोबर त्याला पागोटें व हिचा
सदग घातलेला दादी मित्रावाच्या माजसाचा
पण त्या हज्यासाठी शोध कराना लागला.

इदक्यात एक बाई 'माळगी' म्हणून
ओरडत उठली आली व तिने गोपाळच्या
हानातून मुलीला ओढून घेतले
'ही मुलगी तुमचीच का' किती बळ
झाला, मुलीने म्हणत आहे ' ' गोपाळ
म्हणाला

त्या बाईने मुलीला पोटाशी धरून व
तिच्या पत्नीवर ऐमने हात फिरवीत
गोपाळला वृथावृत्त विचारले 'मुलीच्या
अंगावरचे गर्ब व गेने कडून वजन लवारा !
मुलीच्या आईला शोधत असल्याचे लोटें
बोळतोस होय !'

मुलीला सुलक्ष्म पोचते केन्नाचल
तुम्हार मानण्याचें सादून त्याच्यावर कागीचा
भाळ कायल्याचें ऐकून गोपाळला ओळखीचा
पक्षाच वसला व त्याने त्याला ती मुलगी
केव्हा व कशी मिळाली हे सांगितले
माळगीने पण तिला पाळण्यास वसावला व
कडे त्याला मिळाल्याने मागिनल्यावर तिचा
गोप शच्या बोलण्यावर विश्वास नमला. नंतर
ती दगिने गेले तर गेले मुलीने सुलक्ष्म
मिळाली याबद्दल मनाचे समाधान करून
घेऊन मुलीस घेऊन निघून गेली.

आता गोपाळला श्याताच्याच्या इज्याची
काळजी वाटू लागली. काय करावे गोपाळला
पुरेना याच विचारांत तो अर्धशालेन
गला पांचतांच त्याच्या नाकाने त्याला
विचारले 'आपला मुलगा दिसला का
कोठे तुम्हाला मायला बराच वेळ झाला
व मुलगा पण दिसला नाही तेव्हा मला
दामले का तुम्ही हात कोठे तरी फिगत
असला, पण बराच मुलगा न पाहून
विचारत आहे.

'असेल गदीन कोठे तरी गमन पहात
मिरन येईन याच्या वेळाने' गोपाळने
अन्यमनस्क पणे उत्तर दिले.

अहो, जसे काय बोलला ! मकाली
माळन विद्याला ही अजून आला नाही !
आता वेवायची वेळ होऊन गेली तरी आला
नाही म्हणून जास्त काळजी वाटते, आजून
पाहून या जरा' बायको हणाली.

'आता पर्यंत मी या गर्चित कोठे कोठे
फिरलो, काय हरवले व काय गावले हे
देखील मला माहीत नाही एकदा बोरान
चोरी केली आणि सर्व जबाबदारी घेऊन
पडली आहे माझ्या डोक्यावर. आता
माही मी आत कोठे भटकावला' गोपाळ
म्हणाला.

मुद्देशाने त्याच वेळी दहा वर्षे उयाचा त्याचा मुलगा पांढर बापा टाकीत आला आणि म्हणाला "आहा बाबा! टाऊक आहे का काय झाले तें." त्याच्या हातांत तेव्हा एक चाकू एक दाही व हा इव होता तो दहा पाहताच गोपाळच्या त्रिबास जिव आल्यासारखे झाले

घडलेले सर्व वृथ मुलगा समूह लागला म्हणाला "मकाळीं मी वर्षेवार्डतुन निघालों आणि मकाळांची संमत पद्दत फिरत होतां तेव्हां एक लाल लाल पागोटें बाबा, फिरवा मद्रग वातलेला एक मनुष्य येऊन मला

विचारूं लागला- "माझा का रे" आणि त्याने फुटाणे हासविले मी जवळ जाताना त्याने माझा हात बगला व दुसऱ्या हाताने चकू दाखवून म्हणाला- "आडल्यास तर स्वयंस्वर!" नल माझ्यावरोबर" असे सांगून तो मला एका खडकाळ जागेत घेऊन गेला

"नंतर त्याने आपल्या हातांतला चाकू दगडावर ठेवून ठेला व माझ्या कानांतून डूल काढून काढला तेव्हा एक मोष्ट जाली माझ्या लक्षांत त्याची दाही नकली होती मी चटकन चाकू उचलून वेतला आणि त्याची दाही ओढत आरड्यां "रार रार!"

"निकडे लोक रावतें चाग पन्हे लागला, मी त्याचा इशा उचलला व बागाच्या बाही मार्गें पावू लागला परंतु तो आल्या पलीकडे पळत निघून गेला व मी त्याची नकली दाही चाकू व हा इव घेऊन आलों आहे"

आपल्या मुलाचें साहस व प्रसंगावधान पाहून गोपाळने आपल्या मुलाची पाठ धापवली नंतर मुलांनी देवळांत जाऊन देवदर्शन केलें गोपाळने म्हणाल्याच्या इच्छाने सवे पैमे हुडान ओतले गोपाळ ज्ञातयाकडे गेवला निघाला तव्हां त्याचा मुलगा पण त्याच्या जशेवर निघाला ओळ्याच्या काठीं तो ज्ञानाग विझांनी बस पडला होता तेथे आणखी एक मनुष्य विचारी बस पडून असलेला त्याना विसरला "

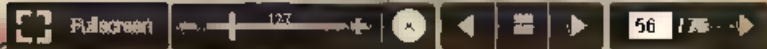
"आजोबा! कोण हो हा?" गोपाळने त्या ज्ञानाच्याला इशा देत त्या माणसाकडे बोट दाखवून विचारलें

"नाही माहीत बुवा पायांत कांदा मोडला कीं निळा, नकळें एक पाऊल देखील पुढें टाकणें अशक्य झालें म्हणून पडून आहे विचारा!" म्हणारा म्हणाला.

तें ऐकून तो झपलेला मनुष्य उठून उभा राहिल गोपाळच्या मुलाक पाहून त्याची पांढर धारण नमली तो त्याला ओळखून म्हणाला "बाबा! हाच तो चोर" चोराला पाय दुखत असल्यामुळे एक पाऊल देखील पुढें टाकत नव्हतें, गोपाळने त्याला धरलें त्याच्या जवळ मुलाचा एक डूल मापवला, गोपाळने त्याला पोलीस ठाण्यावर पांचने कले व म्हणाला मला विसरला "

वाळा दिलें आणि हा मळा फसवतो आहे, तिने योग्याविषय रावाकडे आपले गान्हाणें सांगितलें. योगी त्या सर्वांका कळूक झरला व हेमकुंगीकडेवर निवृत्तपणें राजदरबारी गेला.

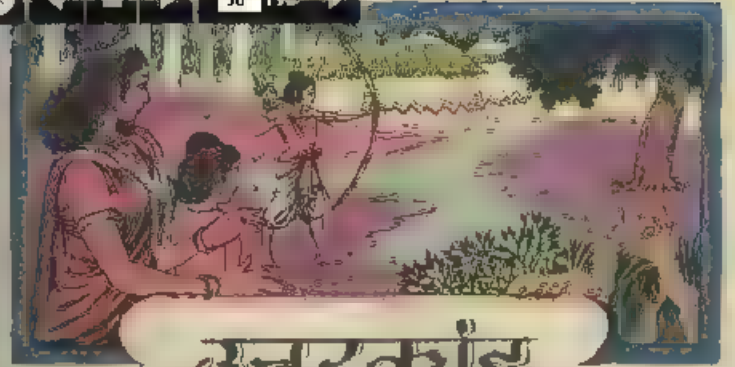
हेमकुंगीचे गान्हाणें ऐकून राजानें योग्याकडे न्यायपीठावर उभा राहून उभर घायला सांगितलें. हेमकुंगीकडे कुवडी टाकून योगी म्हणाला—“या हेमकुंगीची एक फुटकी कनडीदेवीला बाह्याकडे नाही, असें सांगून तो खाली उतरला.” त्याच्या तोंडांत कोही निषाद झाला नाही.

इतके सांगोल त्याटें बोललेलें ऐकून हेमकुंगी स्वतःला जावकें शकली नाही योग्याची कुवडा हालान घेऊन योग्याकडे ती दाखवून व न्यायपीठावर उभी राहून ती ओडून म्हणाली या जोग्याला मी कमी झाला.

आपलें सर्व सोने व रत्न दिल्या जावेन पण यानें मला त्यातली एक देखील वस्तु परत दिली नाही.” तिच्या ताडानलें वाक्य पुढें होण्यापूर्वीच तिचे तोंड बांधकें झाले व सर्व लोक हंसू लागले.

मज्याने योग्याचा वेग काढून ठेवून दिला व बडलेलें सर्व वृत्त निवेदन करून म्हणाला “वाहिलेंत तुमच्या या न्यायवादानें हेमकुंगी विरुद्ध साक्ष देऊन किती अन्याय केला ?”

हेमकुंगी जाणून बुजून ताटें वाचली नव्हती. तिच्या हातांत वाक्य ये जे वाणकें होतें त्यातून सर्व यानें व दागिने देवले होते म्हणून तिच्या रूपात बदल झाला तेव्हा कोटें राजाहा आपल्या त्या न्यायपीठावरून जो गवे वाटत होता तो ओडून म्हणाली या जोग्याला मी कमी झाला.

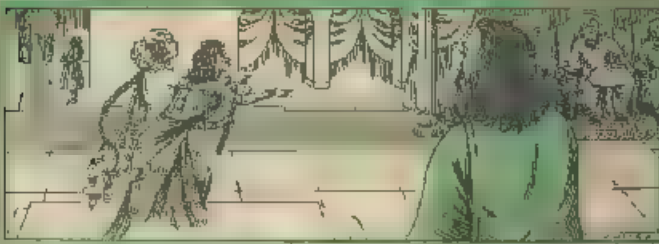

उत्तरकांड

अगत्य कर्पीनें गमाला बाकी व मुभाव या दोघां कंधेची कमा सांगितली ती अशी येक पर्बताचे मधळें जिल्ह देवदा देखील गुज्य अस आहे त्यावर चतुर्मुख ब्रह्मदेव याचे वास्तव्य आहे

एकदा ब्रह्मदेव योगाभ्यास करीत असतां होण्याला आलेला पण्याना धर त्यानें पुसला तेव्हा त्यानें एक वानर प्रगट झाला. ब्रह्मदेवानें त्याला काही दिवस मेरुपर्वतावर कदमुलें व फळे खाय्यास सांगितलें त्यानंतर तो वानर दिवसनगर झाडव्या दिवोधि व त्याला जो फळ व कदमुळ मिळत तीं खाऊन रात्रा ब्रह्मदेवाकडे परत येई

एकदा त्या वानराकडे तहान लागली तो मेरुपर्वताच्या उधोपट्टीक शिखरवर गेला तेथे त्याला एक सरावर दिसत त्यान पुष्कळ पक्षा विहार करीत होते वानर आपले अंग झाडून सरावराच्या काठी ताऊन बसला तेव्हा त्याला पण्यान आपली पदछाया दिसली त्याला वाटले की तो कोणीतरी दुसरा वानर असावा व त्याला आपला शत्रु समजून त्याला पाहण्यासाठी त्यानें पाण्यात उडी मारली, पण दुसरा वानर कोणेत तर ना झिलेक! म्हणून तो पुन्हां काठावर बैजून बसला, तेव्हा त्याला एका मुदर कीचे कर आले होते

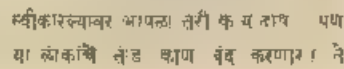

भाष्य वेदों इत व सर्व वेदोद्देश्य
 वर्णनाम जाइन परत येन हाते म्यात्ता न
 मुद्रा खीला याहिले त्या कृपावर दस
 अने सातले का निःशेषावर या
 निवार केल या नाशपासुन वर र
 मने ऊक येन वही सन सुधाव इत
 जे पल सुखा वांछी याका एक सुख
 कपोलाया ना उपर मध्यम दिला अणि
 दुःख भयना मुखमा मृगीन पाश्याची
 हनपावाची रेखी कळन दिली

नन्तु रतिः कर्मसुखं नातिचरन्त्या नश्यति
तियमितपरा वृत्तिविहारं कन्दुः कामः सति

समाप्ता मध्य अक्षांशों ' जलन प्रशंस '
 या यक्षमापों काही तर्ज दृष्टिले न्याय

वा तिघांना बोलवून आणावयासाठी गंगेतले गामने निघावा येथीलिन करून जसायला सांगितले. रामाच्या डोळ्यात त्यावेळी रिवे आलेली पाहून व त्याचा कंटाळरोष आलेला ओळखून रिचे वकिल झाले. रामाने त्यांना भीनेविषयी प्रजा काय बाकत आहे हे सांगितले.

श्रीराम पुढे म्हणाला "मला माहीत आहे की सीता निदान व निष्कलंक साची आहे परसस अभिनामकाने माझ विल्यावर व संशय कोणाच्या मनाने कसा काय उदभवता, हेच कळत नाही. लक्ष्मणा तुला यावेळी तजर होतस. ही निवा मला आहे मी प्राणत्याग करायला तयार आहे पण सीतेचा परि त्यास करणं मला अशक्य आहे ही अवकीतपण काही महान हाणार व प्रजांजन हे राजाचे प्रथम व आख कर्तव्य आहे. राजाचा मृत पे असे काही नाही पत्नी, पुत्र वधू. आता त्याचा काणी सहा प्रजा हेच त्याचे अधिकृत. तिच्या इच्छे- विरुद्ध व काळजासंदर्बील राजा म्हणविण्याचा अधिकार नाही म्हणून या आद्य कर्तव्याने पालन करणासाठी विषांपेक्षा जास्त प्रिय प्रजा सीतेच परियोग करण व ज्या दक्षिण

आले आहे. लक्ष्मणा, तू उद्यां सकाळी सीतेला बाकपीकि फर्पीच्या आश्रमाहोजारी बरान पांचनी कर हे तुझ्या मनाविरुद्ध कार्य आहे. परंतु तू नकार देऊ जकोस सीतेला पण हे सर्व काही सांगू नकास सीतेने स्वकी आमम वाहाण्याची इच्छा व्यक्त केली होती व ती इच्छा पुरी करण्याचे वचन मी तिला दिले होते." रामाने एवढे सांगितले खरे, पण लगेच तोड फिर वून वेतले व हुंदका आबरेताला आल्यावर उठून निघून गेला.

तुसच्या दिवशी लक्ष्मण सकाळी सुमंत्रा कडे गेला त्यावेळी त्याने सांड उतरलेले हात तो सुमंत्राका म्हणाला "रामाची आज्ञा आहे की सीतेला बनान जरांचव आश्रमात पांचने करून यावे मध तयार करून दे."

सुमंत्राने त्याप्रमाणे मध तयार करून आणून उमा केला लक्ष्मण सीतेला जाऊन म्हणाला-"मराहाज हागत हाते की आपण कधीमुनीच आश्रम पहाण्याची इच्छा दर्शविला आहे म्हाराजाची तयारी आज झाली आहे प्रकवे आमु आज्ञेप्रमाणे व आवायला मी बराबर येत आहे."

ने घेऊन सीतेला आनंद हाका. मुनीपर्वीस कालकार भेट करण्यासाठी तिला जे काही बरोबर घ्यावेसे वाटले ते घेऊन ती आनंदाने निघाली. मध मंवातीने चाळला होता. वाटेत अपघडकुल होऊ लागलेले पाहून तिला आश्चर्य वाटले तिने लक्ष्मणाका तसे विचारले पण, म्हणाली-"माऊळी! हवीच्या तळवेती बळ्या आहेत मा!" लक्ष्मण कुचिपणे म्हणाला-"होय! हवीच्या तळवेती टीक आहेत." राज पडेपर्यंत मध रामतीच्या काठी पाचका. ती राज तेथेच कावून उगाडतांच

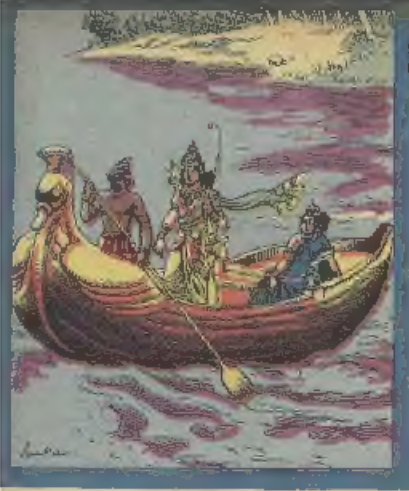
म्हणत आहेत की ते सर्व ठीक तरी राजाने सारासार गोष्टींचा विचार करायला द्या की नाही. कथा राजा तथा प्रजा!"

ते ऐकून रामाच्या लक्ष्मणा भक्ताच बसला त्याने तेथे बसलेल्या मित्रांना विचारले "असेच तुम्ही देखील कोणाच्या साडून ऐकलेच असेल?"

उत्तर कोणीच दिले नाही. त्याचे ते मीनच नगारे बावळून जणु काही सोगत होते, "प्रजा सुखी निवा कीत आहे!"

रामाने एका द्वार पाळकाच्या हाती निरोप पाठवून लक्ष्मण भरत व लघुभ

अयो-वेला. रामदर्शनासाठी हे मन अशीर होऊ लागले आहे.”

कर्मणात डोळे पुसले. जवळ उभा असलेल्या नाविकाला बोलावून नाव आणायला सांगितले. गंगेपार पारल्यावर कर्मणात हात जोडून विनंती केली. “दादाने माझ्या हृदयांत जणू कांही एक मालाच खुपसला आहे. हे दुष्ट काम करायची वाढी माझ्यावर यावी याविषा माझे श्रावणहार झाले असते तर मला ररे राटजे असते.” कंठाबरोबर शाण्यामुळे त्याला गोळ्यांत येईना.

होथे पुढे निघावे व हुपारच्या सुमारास गंगाकाठी येऊन पोचले. गंगेचे तूषण होताच कर्मणाचे हृदय उचंबळून आले व तो स्वतःला आवक झाला नाही. ते पाहून सीतेने चकित होऊन विचारले—“माऊजी! असे शडावला काय झाले एकाएकी तुम्हाला! कित्येक दिवसांनंतर आज माझी ही इच्छा पुरी होत आहे. लक्ष्मण गंगे पलीकडे पांचली करून कर्षाचा आश्रम दाखवा. दुविपत्रीचा ही प्रसामुष्ये देऊन त्यांचा आशीर्वाद मिळाला की माझ्या मनाला नरे वाटेक. तेथे रात्र काढू व जाऊ परत

सीता त्याच्याकडे पाहून वावरून गेली. म्हणाली—“तुम्ही काय बोलता आहां मला शुद्धी कळले नाही. ताक स्पष्ट काय ते बोलून की नाही!”

कर्मण स्वतःच तावरून म्हणाला— “मित्र सभवेत बोलून झळती दादाने तुमची निंदा ऐकली व त्यांनी तुमचा परित्याय केला आहे. दादाला तुम्ही निंदीत आहां हे माहीत आहे. परंतु लोकनिवेस्तव त्याला असे करावे लागले. तुम्हाला येथे छोडून परत अयो-वेला यायची राजाज्ञा आहे. कार्त्तिक कर्षाचा

Fullscreen

127

66

/ 76

आश्रम जवळच आहे. कोणताही शस्त्र होशार नाही.”

ते ऐकून सीता निराश व हताश होऊन मटकन खाकी घमेली. थोडा भीर करून म्हणाकी—“भाऊजी! कष्ट सहन करण्यासाठीच मला नन्म मिळाला आहे. मागच्या जन्मी मी काय पाप केले होते, देवच जाणें. वनवासात रघुनाथांविरोध असल्यामुळे मला राजवाड्याचे सुख मिळाले होते. पण आतांचा हा वनवास पतिविना किती कष्टाचा होईल हें तरी मी कोणाजवळ सांगूं? नाचमीकि मुनींनी रागाने तुला कां परित्याग केला असें विचारलें तर मी काय उत्तर देऊं? या गंगेत मी बुडून गेले तर सुटेन. पण तुमच्या वंशहंसाची वृद्धि पुंटेक. हा पतिद्रोह तरी मी कसा करणार! तुम्ही आपल्या दादाच्या, महाराजांच्या

आज्ञेचे पाळन केलेंत. आतां तुम्ही जा. माझ्या सासवांना माझ्या नम्र नमस्कार सांगा व आपल्या महाराजांना शाहीन नमस्कार सांगून मी त्यांचा कुशल वेल-समाचार विचारला होता असें सांगा. त्यांचा निदेशा कलंक धुवून निघून त्यांच्या हातून त्यांच्या भावंडांना व प्रजेला सुख मिळावे हीच धाडी परमेश्वराजवळ प्रार्थना आहे.

संशय काय जाळणार! मान खाकी करून व नमस्कार करून तो निघून गेला. गंगेपार जाऊन सीतेकडे दुःखी मनाने पहात रथात बसून निघून गेला.

सीता कांहीं वेळ रथाकडे पहात राहिली व त्या निर्जन गंगेकाठी रडत राहिली. तिच्याबरोबर वनातील वृक्ष व पशुपक्षीपण अधुःखाळू लागले.

मुदावतीची गोष्ट

विदुराचा नावाच्या राजाला दोन मुलगे होते. एकाचे नाव सुनीत होते व दुसऱ्याचे सुमति. त्याला मुदावती नावाची एक मुलगी पण होती. मुदावती सुंदर होती वितकीच, साहित्य व संगीत विषेत प्रवीण होती.

एके दिवशी ती शिकारीसाठी रानांत गेला. शिकार करीत व्हडत असतां त्याला एक गुहा दिसली. ती पुष्कळ मोठी रुंद व सोल होती. ती गुहा किती मोठी व सुंदर आहे व आंत कोण राहातें याची माहिती काढण्याच्या विचारांत तो होता. तेवढ्यांत त्याला एक मुसि त्याच वाजूला येत असलेले दिसले. त्याने नमस्कार करून त्यांना विचारलें—“मुनीवर्य! ती गुहा कधी फाय साली! केव्हापासून आहे ती येथें?”

“राजा ही गुहा पाताळलोकां जाते. हिच्यांत एक राक्षस राहातो. त्याचे नांव कुजुंभ. तो या गुहेच्या वाटेनें या म्हाकांत येतो. त्याच्याजवळ सुनंद नांवाचे एक मुसळ आहे. त्याच्या मदतीनें तो वाटेत त्याला जिंकू शकेल. विश्वकर्मानें हे मुसळ तयार केले. पण या राक्षसाने ते जाळून नेले. ते कळल्यावर विश्वकर्माने त्याला शाप दिला की जर कत एकाद्या कीच्या हाताचा स्पर्श झाला तर ते मुसळ निलंबयोगी होईल. पण त्या स्पर्शाची गोष्ट निजेंच राक्षसाला अद्याप कळलेली नाही. त्यानें या मुसळानेंच ही गुहा लोवून काढली.” असें सांगून मुनी पुढें निघून गेले.

त्यानंतर विदुराच घरी परत आला. कुजुंभ राक्षसानिघरी त्याने जें कांही ऐकलें

हानें तें सर्वे स्थानें आपल्या कुटुंबांतल्या सवोना व आपल्या दरवारांतल्या सर्व मानकांसाठी वांगितले.

पुढे कांही दिवसांनी मुदावती आपल्या मैत्रिणींशीं वनविहार करीत असतां कुजुंब राक्षसाने तिचे मोठेय पाहिले व तिच्या उचलून घेऊन पातळ लोकांतल्या आपल्या राजधानीत गेला. मैत्रिणींनी घेऊन ती गोड राजाला कळविली.

राजधानीवर हाहाकार उडून गेला. तेव्हा मुनीत व मुमति दोघे राजकन्येकडे गेले व आपल्या पतिजा करून निघाले. पण हे तर मादयाशी युद्धाला आले आहेत."

Fullscreen

127

X

◀

⌘

▶

68 / 76

राक्षसाने तिच्या पकडल्यावर मुदावती अर्धांतच प्रसन्न फार घाबरली. परंतु तिते राजपणाने राक्षसाशी भांडण्यापेक्षा सल्लागाराचे वापून आपली मुटका करून घेण्याचे ठरविले. कुजुंबने मुदावतीच्या राक्षसाची व खाण्यापिण्याची उत्तम व्यवस्था केली. नंतर त्याने तिच्या निचे गांव गांव पडोळ कोण येथे प्रसन्न विचारून ती विदुरराज राजाची राजकन्या आहे. हे कळल्यावर त्याने त्याच्याशी तिते लग्न करून घ्यावे अशी विनंती केली.

मुदावती कणाली "यापेक्षा आनंदाची मोष्ट मला किंवा माझ्या वडिलांना आपली कस्य असणार ! कारण माझे लग्न एका लग्नपसित शरणाशी जावे असे माझ्या आई वडिलांना फार वाटते. मी क्षत्रियकन्या आहे. म्हणून वडिलांच्या संपत्तीने मी तुझ्याशी शाश्वत विवाह करीन." राक्षस त्या गोष्टीस कळू शकला.

दुसऱ्यादिवशी मुनीत व मुमति युद्धाला आलेले पाहून राक्षसाने मुदावतीला जाऊन मागितले. म्हणाला "तू म्हणाली होतीस की तुझ्या घरच्या मंडळींना आनंद होईल. तर मी त्या राक्षसाचा परामर्श करून विदुरराजाच्या मुलीला सोडवून आणतो."

तू मला उचलून आणलेस म्हणून त्यांना राम आला. त्यांच्याशी युद्ध करण्याची तुला गरजच काय ! तू त्यांना प्रसन्न घेऊन ये." मुदावती म्हणाली.

राक्षसाला ते सर्वे खरे वाटले. त्याने आपले मायाळ राखून त्या दोघांना कैद केले. त्यांच्याबरोबर आलेले सैन्य घाबरून पळून गेले. राजकुमारांना राक्षसाने पकडल्याची गोष्ट राजाला कळली.

विदुरराजाने विचार केला या सहान सहान उपायांनी त्या दुष्ट राक्षसाला जिंकणे माझे नाही. त्याने आपल्या सर्व मित्र राजांना त्याच्यावर आलेल्या संघटाची वार्ता देऊन त्यांना मदतीला बोलाविले. त्याने असे जाहीर केले की जो कोणी माझ्या मुलीला सोडवून आणील त्याच्याशी मी आपल्या मुलीचे लग्न करून देईन. त्याने आपल्या मित्र राजांनी व राजकुमारांनी एक संभा बोलाविली. त्या संभेला अतंर नांदाच्या राजाचा शस्त्रधारी नांदाचा मुलगा आपल्या वडिलांबरोबर हजर होता. तो आपल्या वडिलांना म्हणाला "बाबा ! मला तुम्ही परवानगी घाल तर मी त्या राक्षसाचा परामर्श करून विदुरराजाच्या मुलीला सोडवून आणतो."

जवळ कणाला—"टीक, जा ! वण नावध राक्षस चौकस प्रजानें फाग कर. हो राक्षस आहे फार बलिष्ठ. त्याला बिकायला परमेश्वराचीच मदत पाहिजे. म्हणून आपला शूद्र कुल्य तुवें याची कृपा प्राप्त कर व त्यानंतर त्या राक्षसाचा स्वारी कर."

कर्मधु वडिलांच्या मल्लघाटमाणे सूर्याची आराधना करून आपले सैन्य घेऊन विदुरराज महाराजांकडे गेला आणि वडिलांची परवानगी घेऊन कुजुंब राक्षसाशी युद्ध करण्यास तयार असल्याचे मागितले. विदुरराजाने त्याला आशीर्वाद देऊन निरोप दिला.

बांदोवा

५८

बांदोवा

Fullscreen

177

70 / 76

त्याच्याशी युद्ध करण्यासाठी कोणी येत असल्याचे कळताच कुजुंभला भयंकर राग आला. आपले सुसल वेऊन तो निघाला. जावांना त्याने हुदावतीला सी गोड सांगितली.

"इतके मोठे सैन्य वेऊन कोणी येत जसतां हू एकट्याने जाणे बरोबर नाही," असे हुदावतीने त्याला बघावून सांगितले.

तेव्हा तो धमोडीत म्हणाला—"वेऊवा मुली! माझ्या हातात हे सुसल असेपर्यंत माझ्या केसलादेखीस धक्का पोचविण्याची शक्ति कोणाच्या अंगात नाही. स्वतः अश्रुदेव जरी आला तरी मी त्याला जिंकून देणं एक अविनाशक सुसल आहे."

हुदावतीने ते सुसल हातात घेऊन त्याला विचारले—"था सुसलाने म्हणतोस! तुझ्या हातात असेपर्यंत कोणी तुला जिंकू शकणार

नाही! आश्चर्य आहे बुवा." असे सांगून स्मित करून तिने ते राक्षसाच्या हातात दिले.

सीचा हात लागल्याने सुसलचा महिमा लक्ष झाला होता. वण राक्षसाला ती गोष्ट माहीत नव्हती. कुजुंभ कर्णधूली युद्ध करण्यास गेला. आणि युद्ध करीत जसतां ठार झाला.

नंतर वत्सभूने खुनीत व सुमती दोघांना सोबजिले व युद्धावतीला बरोबर वेऊन घेऊन, विदुरधाने वचन निष्ठाप्रमाणे हुदावतीशी त्याचे लग्न करून दिले.

वत्सभू कुजुंभच्या राजधानीतून जे धन व रत्नजवाहीर घेऊन जाऊ होता ते सर्व राजाने त्यालाच बक्षिस म्हणून दिले. हुदावतीने सुसल नावाच्या सुसलचा महिमा हरण करून सर्वाना आनंदित केले म्हणून तिचे नाव सुसल असे ठेवण्यात आले.

५२. बादशाहांची मशीद

मुसलमान धर्माचा कादर असणाऱ्या औरंगजेब बादशाहात काय मोहोरची ही प्रतिक मशीद १६५४ मध्ये बांधली. महंमद इकबाल या उर्दू कवीची कबर या मशीदीच्या मुख्यद्वाराजवळच आहे.

